

UDK: 339.9 (497.1+450+430) “ 1967/1968 “

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2025.54.363

Primljen: 13. 1. 2025.

Prihvaćen: 29. 9. 2025.

Izvorni naučni rad

Nikola Perković

Karlovac, Hrvatska

nikola.perkovic50@gmail.com

Jugoslavenski vanjskotrgovinski odnosi sa zemljama Europske zajednice. Primjer Italije i Savezne Republike Njemačke (1967.–1968.)

Sažetak: Pozitivna bilanca vanjskotrgovinske razmjene Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u uvjetima provedbe do tada najsveobuhvatnije gospodarske reforme na tome području, koja je, između ostalog, trebala omogućiti njezino značajnije uključivanje u međunarodnu podjelu rada, bila je jedan od najvažnijih čimbenika ekonomsko-političke stabilnosti. Tema ovoga članka odnosi se na prikaz jugoslavenskih vanjskotrgovinskih odnosa s Italijom i Saveznom Republikom Njemačkom u razdoblju od 1967. do 1968. godine. Te su države, u strukturi cjelokupnoga jugoslavenskog izvoza u analiziranom razdoblju, bili njezini najznačajniji trgovinski partneri na području Europske zajednice. U ovome radu, napisanom na temelju neobjavljenoga arhivskog gradiva i relevantne historiografske literature, pokušat ću prikazati kakav su utjecaj imali ekonomski odnosi sa spomenutim zemljama na cjelokupnu gospodarsku aktivnost u Jugoslaviji.

Ključne riječi: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, vanjskotrgovinski odnosi, devizni tečaj, Italija, Savezna Republika Njemačka, 1967.–1968.

Abstract: The positive balance of foreign trade in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia during the implementation of what was, up to that

point, the most comprehensive economic reform in this field, intended, among other things, to enable a greater integration of the country into the international division of labour, was one of the most important factors of economic and political stability. This article examines Yugoslavia's foreign trade relations with Italy and the Federal Republic of Germany in the period from 1967 to 1968. These two countries were Yugoslavia's most significant trading partners within the European Community in the structure of its overall exports during the analyzed period. Based on unpublished archival material and relevant historiographical literature, this paper seeks to show the impact that economic relations with these countries had on Yugoslavia's overall economic activity.

Keywords: Socialist Federal Republic of Yugoslavia, foreign trade relations, exchange rate, Italy, Federal Republic of Germany, 1967–1968

Uvodna razmatranja o europskim integracijskim procesima od kraja Drugoga svjetskog rata do druge polovice 1960-ih te ciljevima i metodologiji rada

Drugi svjetski rat ostavio je dugoročne političko-ekonomske posljedice za europske zemlje. U uvjetima znatnih materijalnih i ljudskih gubitaka, velikog broja izbjeglica i raseljenih osoba, te ideološke podijeljenosti i ekonomske iscrpljenosti, koji su Europu nakon stoljeća dominacije u međunarodnim odnosima doveli u poziciju drugorazrednoga političkog čimbenika, počeli su se artikulirati prvi proeuropski pokreti, čija je temeljna programska odrednica bila ujedinjenje Europe kao jedinoga mogućeg načina koji će u budućnosti jamčiti njezinu političku stabilnost i gospodarski oporavak.¹

Najznačajniji korak u procesu političko-ekonomskih integracija na prostoru Europe nakon završetka Drugoga svjetskog rata predstavljalo

¹ Miran Marelja i Ivan Obadić, "Europska zajednica za ugljen i čelik kao prvi i presudni korak ka europskim integracijama: pravnopovijesni aspekti nastanka zajednice (1)", *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 33 (2022): 375–376.

je osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik. Inicijativu za pokretanje ove organizacije dao je francuski ministar vanjskih poslova Robert Schuman. On je 9. svibnja 1950. javnosti predstavio deklaraciju koja je predlagala ujedinjenje francuske i njemačke industrije ugljena i čelika u jednu organizaciju, koja je trebala biti otvorena i drugim europskim državama.² Ta je deklaracija označavala početak francusko-njemačke pomirbe i integracijskih procesa u Zapadnoj Europi. Europska zajednica za ugljen i čelik konačno je uspostavljena 18. travnja 1951. potpisivanjem Pariskog ugovora. Njegove zemlje potpisnice bile su: Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Njemačka. Službeno je Ugovor stupio na snagu 23. srpnja 1952. godine.³ Osim spomenutih zemalja potpisnica Pariskog ugovora pregovore za sudjelovanje u radu Europske zajednice za ugljen i čelik vodila je i Velika Britanija. No, ona je zbog straha od gubljenja nadzora nad razvojem svoje industrije odbila postati njezinom članicom.⁴

Što se ekonomskog aspekta ugovora o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik tiče, on je predviđao ukidanje tarifnih kvota unutar zajedničkog tržišta za ugljen, čelik, koks i željezo, uspostavljanje jedinstvene tarife na uvoz ugljena i čelika iz zemalja koje nisu bile obuhvaćene Pariskim ugovorom, te kontrolu proizvodnje i prodaje tih proizvoda. S tim u vezi, u javnim istupima vodećih europskih političkih struktura isticana je potreba realizacije ciljeva poput, primjerice, unaprjeđenja robne razmjene između država potpisnica Pariskog ugovora, poboljšanja suradnje u kontekstu redovite opskrbe zajedničkog tržišta, osiguranja pristupa izvorima proizvodnje za sve korisnike, razvoj

² Marelja i Obadić, "Europska zajednica za ugljen i čelik", 380–381., William Diebold, *The Schuman Plan: a study in economic cooperation, 1950-1959* (New York: Council on Foreign Relations, 1959), 47–60.

³ Saima Lojić, "Europska unija – od ideje do osnivanja", *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, br. 2 (2018): 217., Nevenko Misita, *Osnovi prava Europske unije* (Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008), 17.

⁴ Lojić, "Europska unija", 217., Zekerijah Smajić, *Europska unija za svakoga* (Sarajevo: Eurocontact, 2005), 38.

gospodarske infrastrukture, povećanja kvalitativne razine uvjeta rada zaposlenih u sektoru proizvodnje ugljena i čelika te racionalizacija upotrebe raspoloživih resursa i utvrđivanje najnižih cijena.⁵

Nedugo nakon osnivanja Europske zajednice za ugljen i čelik počela je biti vidljiva ekonomska korist njezina pokretanja. Ukidanje carina i ostalih trgovinskih ograničenja te uvođenje zajedničke carinske tarife rezultiralo je znatnim porastom trgovine između zemalja potpisnica Pariskog ugovora. Usto, stvoreni su preduvjeti za osiguranje učinkovite opskrbe ugljenom u tim državama, što je omogućilo njihov uravnotežen industrijski rast i razvoj. Pa ipak, najveći uspjeh pokretanja Europske zajednice za ugljen i čelik očitovao se u tome što su se njezinom uspostavom stvorili temelji za daljnju integraciju europskih država u različitim područjima suradnje tijekom druge polovice 1950-ih.⁶

Nakon povezivanja u području sektora ugljena i čelika šest država članica te zajednice usuglasile su na Konferenciji u Messini, koja se održala od 1. do 3. lipnja 1955., uspostavljanje zajedničkog tržišta i tržišta za atomsku energiju. Na temelju toga je 1956. predloženo osnivanje Europske ekonomske zajednice i Europske zajednice za atomsku energiju. Pregovori o pokretanju tih organizacija okončani su 25. ožujka 1957. potpisivanjem Rimskog ugovora, koji je službeno stupio na snagu 1. siječnja 1958. godine.⁷ Prema članku 2. Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice, njezin osnovni cilj bilo je osnivanje zajedničkog tržišta. Riječju, postupnim usklađivanjem ekonomskih politika država članica unutar čitave zajednice trebalo je unaprijediti ravnomjeran razvoj pojedinih gospodarskih djelatnosti i ekonomije u cjelini, omogući-

⁵ Lojić, "Europska unija", 218., Mile Lasić, *Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi* (Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2009), 52.

⁶ Marelja i Obadić, "Europska zajednica za ugljen i čelik", 383., John Gillingham, *European Integration, 1950-2003. Superstate or New Market Economy?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 25–33.

⁷ Lojić, "Europska unija", 220., Martin Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1945– 2008*. (London: Routledge, 2010), 66.

ti veću političku stabilnost, te pospješiti životni standard stanovništva.⁸ Osim toga, države potpisnice sporazumjele su se oko implementacije zajedničke politike u područjima prijevoza, poljoprivrede, socijalnog osiguranja te slobodnog kretanja roba, ljudi, usluga i kapitala.⁹

Najvažniji konstitutivni čimbenici Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice bili su inauguracija carinske unije, to jest ukidanje svih tarifnih i količinskih ograničenja u unutarnjoj trgovini, “slobodna tržišna utakmica”, nadzor nad dodjelom državnih subvencija, zabrana porezne diskriminacije uvoza i povećanje razine koordinacije u kontekstu makroekonomskih politika.¹⁰

Koncept Europske ekonomske zajednice, kao organizacije temeljene na postulatima carinske unije, predstavljao je najveći kvalitativni pomak u odnosu na Europsku zajednicu za ugljen i čelik, jer ugovorom o osnivanju potonje organizacije nije bila predviđena regulacija takvih ekonomskih odnosa. Dakle, stupanjem na snagu Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice stvorili su se uvjeti da se posredstvom dalekosežno formuliranih ciljeva osigura mogućnost nadnacionalnog pristupa suradnji, ne samo u kontekstu prijevoza i poljoprivrede već i u drugim područjima ekonomsko-društvenih aktivnosti.¹¹

Uz ekonomsku Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice imao je i važnu političku komponentu. Naime, njime je definirano da se “osnivanjem Zajednice postave temelji za sve bliži savez europskih naroda; da Zajednica treba voditi očuvanju i jačanju slobode; biti otvorena za sve države koje joj se žele priključiti u tom nastojanju”.¹²

Iako nema znatnog utjecaja na tematiku ovoga članka, radi lakšeg praćenja kronologije integracijskih procesa na europskom kontinentu,

⁸ Misita, *Osnovi prava*, 24.

⁹ Smajić, *Europska unija*, 52.

¹⁰ Misita, *Osnovi prava*, 25.

¹¹ Lojić, “Europska unija”, 221., Richard Baldwin i Charles Wyplosz, *Ekonomija evropskih integracija* (Beograd: Data Status, 2010), 65.

¹² Misita, *Osnovi prava*, 27.

na ovome je mjestu važno ukratko analizirati i pokretanje druge organizacije nastale potpisivanjem Rimskog ugovora poznate pod nazivom Europska zajednica za atomsku energiju. Njezino je pokretanje bilo usmjereno prema stvaranju uvjeta za brz razvoj i učinkovitu distribuciju atomske energije u okviru država članica te prodaju viškova na međunarodnim tržištima. Osim toga, Ugovor o Europskoj zajednici za atomsku energiju određivao je zajedničku politiku država članica u različitim sferama, napose u kontekstu istraživanja, sigurnosnih standarda, investicija i postrojenja, opskrbe rudom i gorivom, primjene atomske energije, te međunarodne suradnje na tome području.¹³

Europska zajednica za ugljen i čelik, Europska ekonomska zajednica i Europska zajednica za atomsku energiju u 1967. integrirane su u jednu organizaciju pod nazivom Europska zajednica (EZ). Ugovor o njezinu osnivanju stupio je na snagu 1. srpnja 1967. godine. Ciljevi integracije tih triju organizacija u jednu ponajprije su se očitovali u potrebi bolje koordinacije radi provedbe postavljenih ekonomsko-političkih zadataka, smanjenja troškova i veće učinkovitosti, te pojednostavljenja administrativnih postupaka. Usto, u okviru EZ-a uspostavljene su zajedničke službe poput, primjerice, Informativne i Pravne službe, te Statističkog ureda i Ureda za službene publikacije.¹⁴

Uspješni ekonomski odnosi Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) sa zemljama EZ-a, u uvjetima provedbe do tada najsveobuhvatnije gospodarske reforme¹⁵ na jugoslavenskom području, koja

¹³ Misita, *Osnovi prava*, 28.

¹⁴ Dedman, *The Origins and Development*, 95.

¹⁵ O gospodarskoj reformi u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji u 1965. vidi više: Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi* (Zagreb: Školska knjiga, 1978), 305–313., Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 474–482., Neven Borak, *Ekonomski vzroci delovanja in razpada Jugoslavije* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002), 49., Šime Đodan, *Hrvatsko pitanje 1918.–1990.* (Zagreb: Alfa, 1991), 194–195., Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012), 23–28. Harold Lydall, *Yugoslav Socialism. Theory and Practice* (Oxford: Clarendon Press, 1984), 78., Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1998), 347–350., Ivan Obadić, In pursuit of Stability. *Yugoslavia and Western European Economic Integration*,

je, između ostalog, imala za cilj njezino veće uključivanje u međunarodnu podjelu rada, bili su jedan od najvažnijih čimbenika ekonomsko-političke stabilnosti.

Da bi olakšali sudjelovanje SFRJ u svjetskim ekonomskim tijekovima, partijska tijela vlasti početkom 1967. započela su liberalizaciju njezinoga vanjskotrgovinskog i deviznog sustava. Taj je proces u potpunosti obuhvatio sektore električne energije, nafte, crne i obojene metalurgije, papira i celuloze, te kože i obuće.¹⁶ Uz spomenuto, liberalizacijom su bili obuhvaćeni i kreditni odnosi s inozemstvom, što je omogućilo aktivniju ulogu većeg broja ovlaštenih banaka te neposrednije kontakte jugoslavenskih i inozemnih poduzeća. Ovi su procesi pozitivno utjecali na razinu opskrbljenosti jugoslavenskog tržišta reproduktivnim materijalom. Pa ipak, jedan od najpozitivnijih učinaka liberalizacije je, prema mišljenju političkih tijela Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), bilo uspostavljanje povjerenja u dinar. S tim u vezi komunističke su vlasti u javnim istupima često isticale da “sve više dolazi do izražaja činjenica da je stvaranje dinarskog dohotka, na osnovu rentabilne proizvodnje, ujedno i uvjet za slobodnu nabavku deviza radi plaćanja u inozemstvu, a to je u stvari put ka konvertibilnosti”.¹⁷

No, ključna makroekonomska varijabla koju su politička tijela vlasti u SFRJ htjela unaprijediti liberalizacijom svojega ekonomskog sustava bio je izvoz. Ta je kategorija predstavljana kao “jedan od najvažnijih

1948–1970, *Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute* (Florence: European University Institute, 2017), 141–149., Milan Piljak, “Reforme jugoslovenskog ekonomskog sistema 1945–1965”, *Istorijska tribina. Istraživanje mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije*, ur. Zoran Janjetović (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013), 219–239., Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992 – Nastanak, razvoj ter raspad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper: Založba Lipa, 1995), 254–255., Sabrina Petra Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962–1991* (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1992), 150., Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991. Od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 329–338.

¹⁶ Državni arhiv u Karlovcu (dalje: HR-DAKA), Karlovac, Osnovna privredna komora kotara Karlovac (dalje: OPKKK), opći spisi (dalje: opća), kut. 109, sign. 01/727/1.

¹⁷ HR-DAKA, OPKKK, opća, kut. 109, sign. 01/727/1.

akceleratora rentabilne proizvodnje”.¹⁸ U cilju ostvarenja povećanja izvoza u razdoblju obuhvaćenom naslovom ovoga članka bilo je potrebno neutralizirati nekoliko osnovnih nedostataka u trgovinskoj razmjeni s inozemstvom poput, primjerice, deficita platne bilance, povećanog trošenja deviznih sredstava za tekuće potrebe, te je bilo važno osigurati racionalniji regionalni raspored uvozno-izvozne aktivnosti.¹⁹

Cilj ovoga članka jest prikazati jugoslavenske ekonomske odnose u vrijeme liberalizacije njezina vanjskotrgovinskog i deviznog režima sa zemljama koje su bili nosioci europskih integracijskih procesa u razdoblju nakon kraja Drugoga svjetskog rata do druge polovice 1960-ih godina, a to su Italija i Savezna Republika (SR) Njemačka. Usto je želja autora bila ostvariti “bočni ulaz” ovoj tematici, odnosno prikazati njezinu problematiku kroz analizu neobjavljenoga arhivskog materijala prikupljenoga u lokalnom arhivu poput onoga karlovačkoga. Nekoliko je razloga zbog kojih se autor u ovome članku ograničio na svega dvije godine. Naime, u državama Zapadne Europe, napose SR Njemačkoj, Italiji i Francuskoj, od 1967. do 1968. pokrenuta su velika ulaganja u razvoj tehnoloških procesa primjenjivih u gospodarskoj aktivnosti.²⁰ Osim toga, u razdoblju obuhvaćenom naslovom rada započela je monetarna kriza izazvana, prije svega, odlukom SR Njemačke o provedbi dviju gospodarskih mjera. Naime, iako je potonja država od kraja Drugoga svjetskog rata do razdoblja koje je predmet ove analize ostvarivala suficit platne bilance, njezina proizvodnja namijenjena izvoznoj aktivnosti nije u potpunosti bila pokrivena zlatnim i deviznim rezervama. Zato je zapadnonjemačka vlada, s jedne strane, odlučila spriječiti manipulaciju povezanu s revalvacijom marke na stranim tržištima, a s druge strane, željela je neutralizirati tendenciju porasta cijena na domaćem tržištu. Provedba tih mjera započela je u trenutku kada su u SR Njemačku počeli pristizati pojačani inozemni zahtjevi za revalvacijom marke, napose

¹⁸ HR-DAKA, OPKKK, opća, kut. 109, sign. 01/727/1.

¹⁹ HR-DAKA, OPKKK, opća, kut. 109, sign. 01/727/1.

²⁰ “Europska kretanja – Front tehnološke revolucije”, *Borba*, 12. veljače 1967, 2.

od Francuske, Italije i Belgije. Pa ipak, najintenzivnija traženja u spomenutom kontekstu dolazila su iz Francuske. Ona su bila motivirana nužnošću uspostavljanja ravnoteže u međunarodnim plaćanjima eliminacijom opasnosti kojima se izlagao svjetski monetarni sustav kako u pogledu velikih deficita platne bilance u pojedinim europskim zemljama tako i zbog ostvarenja ogromnog suficita zapadnonjemačke ekonomije. Umjesto udovoljavanja tim zahtjevima vlada Zapadne Njemačke uvela je novu poreznu mjeru na temelju koje su povećane izvozne takse za 4%, dok su u istome postotku smanjene uvozne takse.²¹ Implementacija ove odluke nije naišla na odobravanje u Francuskoj i Italiji, ali je bila u interesu razvoja zapadnonjemačkog gospodarstva, jer se, za razliku od negativnih učinaka revalvacije, poreznim mjerama manje utjecalo na razvojne koncepcije izvoza, što je, najposlije, olakšavalo prilagodbu strategije nacionalnih ekonomskih politika tekućim zahtjevima i kretanjima na inozemnim tržištima. Valutni rat između SR Njemačke s jedne strane, te Francuske i Italije s druge strane utjecao je na pad gospodarske aktivnosti u zemljama Zapadne Europe u analiziranom razdoblju.

Jugoslavija je, općenito govoreći, već krajem 1950-ih i početkom 1960-ih u gospodarskim odnosima s članicama EZT-a pokušavala dogovoriti sveobuhvatnu suradnju koja je trebala značajno unaprijediti njezinu izvoznu aktivnost na spomenuto područje. S tim u vezi Izvršna komisija EZT-a u srpnju 1966. uručila je svojim članicama notu u kojoj je zahtijevala da njihove vlade donesu odluku i podnesu prijedloge za zaključenje zajedničkoga trgovinskog sporazuma s Jugoslavijom. Ta je vijest u jugoslavenskim gospodarskim krugovima bila primljena s velikom pažnjom, napose zbog toga jer su u tome razdoblju jugoslavenski problemi u trgovini sa zemljama članicama EZT-a rasli proporcionalno sa sve snažnijim organiziranjem agrarnog tržišta u Zapadnoj Europi, koje je svojim protekcionističkim mjerama snažno pogađalo jugoslavenski izvoz poljoprivrednih

²¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke, 4.

proizvoda, ponajprije goveđeg mesa i žive stoke. Ova se problematika posebno aktualizirala početkom 1967. na razgovorima jugoslavenskih i europskih predstavnika u Ženevi. Tada je jugoslavenska strana ukazala na neophodnost regulacije prometa goveda i drugih poljoprivrednih proizvoda jednim međunarodnim sporazumom. Rješenja je, dakle, prema iznesenim jugoslavenskim stavovima, trebalo tražiti u sklapanju neposrednih ugovora s EZT-om. Nadalje je spomenuta strana isticala da su carinske razlike iznimno loše djelovale na cjelokupan jugoslavenski izvoz, ponajprije pamučnog tekstila i proizvoda obojene metalurgije.²² Ilustracije radi, Jugoslavija je na područje EZT-a u 1965. izvezla robe u vrijednosti od oko 274 000 000 dolara, a uvezla oko 334 300 000 dolara.²³

U strukturi cjelokupnoga jugoslavenskog izvoza od 1967. do 1968. Italija i SR Njemačka bile su najznačajniji vanjskotrgovinski partneri SFRJ na području Europe.²⁴ Koristeći se kvantitativnim i interpretativno-deskriptivnim metodama, u ovome članku, napisanom na temelju neobjavljenoga arhivskog gradiva i relevantne historiografske literature, pokušat ću prikazati kakav su utjecaj imali vanjskotrgovinski odnosi s tim zemljama na cjelokupnu gospodarsku aktivnost SFRJ u spomenutom razdoblju. Relevantnost istraživanja ove tematike ponajprije se očituje u činjenici da su ekonomsko-političke promjene u SFRJ sredinom 1960-ih rezultirale sve boljim odnosima sa zapadnim zemljama, napose u domeni gospodarske suradnje. Važno je spomenuti da je i prije implementacije gospodarske reforme iz 1965. udio kapitalističkih zemalja u jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj bilanci bio veći od socijalističkih zemalja. Primjerice, udio zapadnih zemalja u ukupnoj bilanci ove zemlje bio je u 1963. u visini od 75%, dok je u narednoj godini taj pokazatelj bio na razini od 64%.²⁵ Nakon reforme taj se odnos još više promijenio u korist Zapada. Postojalo je nekoliko razloga koji su rezultirali takvim

²² "Problemi suradnje Jugoslavije i EZT", *Borba*, 15. veljače 1967, 3.

²³ Rade Vujović, "Kako preko barijera. Jugoslavija na europskom tržištu", *Borba*, 27. travnja 1967, 2.

²⁴ Ivo Žuvela, *Međunarodni ekonomski odnosi* (Zagreb: Školska knjiga, 1966), 300.

²⁵ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 398.

kretanjima. Prije svega je iznimno važna činjenica bila da je robna razmjena sa socijalističkim zemljama od početka 1960-ih bila u konstantnom padu. Osim toga, restrukturiranje jugoslavenskog gospodarstva, odnosno prijelaz s ekstenzivnog na intenzivni način privređivanja, kao i veća samostalnost poslovno-radnih organizacija, utjecali su na proizvodnju i potrebe domaćeg tržišta, odnosno na opseg i strukturu uvoza. Isto tako, socijalističke zemlje i njihova gospodarstva nisu mogla kvalitetom i asortimanom robe, te rokovima isporuke i cijenama udovoljiti potrebama jugoslavenskog tržišta.²⁶

Veliku važnost u znatnijem uključivanju Jugoslavije u međunarodnu podjelu rada bilo je njezino potpisivanje Protokola o pristupanju Općem sporazumu o carinama i trgovini (GATT) 26. srpnja 1966. godine. Jugoslavija je punopravna članica ove organizacije, čiji je osnovni cilj bilo unaprjeđenje trgovinske suradnje država s tržišnim gospodarskim uređenjem i carinskom tarifom kao glavnim instrumentom vanjske trgovine, postala 25. kolovoza 1966., što joj je omogućilo status najpovoljnije nacije u odnosima s državama članicama GATT-a.²⁷

Poticaaj većem ekonomskom utjecaju zapadnih zemalja u Jugoslaviji bilo je donošenje zakona 10. srpnja 1967., prema kojem su se dozvoljavale strane investicije u SFRJ te su se regulirala pravila poslovne suradnje inozemnih i jugoslavenskih poduzeća. Taj je zakon ujedno bio i prvi ovakve vrste donesen u nekoj socijalističkoj zemlji.²⁸ Prethodila mu je, valja napomenuti, izrada Nacrta Posebne komisije Savezne skupštine iz ožujka iste godine, koju su činile Pravni i Ekonomski savjet Saveznoga izvršnog vijeća, o društveno-ekonomskim aspektima zajedničkih ulaganja jugoslavenskih poduzeća i proizvodno-financijske suradnje njezina gospodarstva u cjelini s inozemstvom.²⁹

²⁶ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 398–399.

²⁷ “Jugoslavija punopravni član GATT”, *Borba*, 28. srpnja 1966., 1., “Punopravno u GATT”, *Borba*, 29. srpnja 1966., 3.

²⁸ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 399.

²⁹ “Ukorak sa svjetskom privredom”, *Borba*, 14. ožujka 1967., 5.

Mogućnost investiranja stranog kapitala u jugoslavensko gospodarstvo izazvalo je veliko zanimanje u inozemnim zemljama. O važnosti toga procesa dovoljno govori podatak da je na tu temu u Beogradu u svibnju 1968. održan sastanak Josipa Broza Tita i pedesetak gospodarstvenika iz Francuske, Italije, Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Švedske, Švicarske i Velike Britanije na kojemu se nastojalo što detaljnije analizirati odredbe spomenutog zakona.³⁰ Opisani je način rada bio dio politike intenzivnijega izlaska na svjetsko tržište koju je Vladimir Bakarić, jedan od vodećih jugoslavenskih ekonomskih teoretičara i političkih lidera, na Trećem plenumu Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske od 7. siječnja 1966. okarakterizirao kao “životno pitanje” u kontekstu intenzivnijeg gospodarskog rasta i razvoja Jugoslavije.³¹

Uz ovu pravnu regulativu veliki utjecaj na povećanje angažmana u vanjskotrgovinskim i političkim odnosima, napose u kontekstu zapadnih zemalja, bilo je osnivanje republičkih komisija za vanjske poslove u 1968. godini.³² Zadaća ovih političkih tijela, nastalih u okviru organa izvršne i zakonodavne vlasti, bilo je poštivanje i unaprjeđivanje interesa država sastavnica SFRJ u odnosima s inozemstvom, odnosno njihovo kulturno i ekonomsko uključivanje na međunarodnoj razini, kao i briga o pripadnicima jugoslavenskih naroda koji su živjeli u drugim državama.³³

U tome razdoblju ekonomski odnosi SFRJ i zapadnih zemalja bili su vrlo dinamični, ponajprije u kontekstu dogovaranja različitih oblika gospodarskih suradnji, organizacije kulturnih priredbi te razmjene posjeta državnih, vojnih i stranačkih delegacija.³⁴

Što se gospodarskih odnosa s Italijom tiče, na ovome je mjestu važno napomenuti da je u skladu sa zakonom od 10. srpnja 1967. potpisan prvi

³⁰ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 399.

³¹ “Izlaganje Vladimira Bakarića na Trećem plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije”, *Borba*, 10. siječnja 1966, 1–2.

³² Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 404.

³³ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 404–405.

³⁴ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 401.

sporazum na temelju kojega je inozemni kapital investiran u jedno jugoslavensko poduzeće. Naime, riječ je ulaganju od 10 000 000 dolara najvećega talijanskog proizvođača automobila *Fiata* u tvornicu *Crvena zastava*. Tom su investicijom Talijani omogućili modernizaciju i rast proizvodne aktivnosti, očuvanje radnih mjesta, kao i pomoć u plasmanu proizvoda na inozemna tržišta.³⁵ Između ovih dvaju poduzeća, kao što će biti vidljivo u dijelu članka o jugoslavensko-talijanskim vanjskotrgovinskim odnosima, postojali su ugovorni aranžmani od 1959. godine. No, oni su se uglavnom odnosili na kreditne aranžmane s određenim rokovima otplate. Suradnja *Fiata* i *Crvene zastave* bila je od neprocjenjive važnosti za razvoj automobilske industrije u Jugoslaviji, ponajprije ako se uzme u obzir da je talijanski proizvođač bio jedan od najjačih svjetskih predstavnika u tome gospodarskom sektoru. U prilog toj konstataciji spomenut ću da je *Fiat* 5. svibnja 1966. u Torinu s predstavnicima sovjetske vlade potpisao ugovor o isporuci opreme za izgradnju potpuno nove tvornice u SSSR-u, koja je trebala započeti s radom 1970. godine. Cjelokupna vrijednost toga projekta bila je oko 900 000 000 000 lira.³⁶

Jedina razvijena kapitalistička zemlja s kojom SFRJ do 31. siječnja 1968. nije imala formalne političke odnose bila je SR Njemačka. Tada su vlade ovih dviju država donijele odluku o obnovi diplomatskih odnosa. Taj je postupak označavao najkonkretniju posljedicu približavanja novoga zapadnonjemačkog pristupa europskim socijalističkim zemljama, odnosno Ostpolitik.³⁷ Bez obzira na razdoblje izostanka diplomatskih odnosa između ovih dviju zemalja, njihove ekonomske veze nikada nisu prestale postojati. Posebice je to bilo vidljivo u kontekstu odlaska jugoslavenskih radnika u SR Njemačku. Primjerice, od 1954., kada su u njemačkoj statističkoj službi prvi put poslije Drugoga svjetskog rata među stranim radnicima bili evidentirani i oni iz Jugoslavije, pa do 1970., broj radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj bio je u stalnom porastu. Tako je

³⁵ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 399.

³⁶ "Fiat gradi tvornicu u SSSR", *Borba*, 6. svibnja 1966., 1.

³⁷ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 402.

on u promatranim vremenskim razdobljima porastao s 1 901 na 424 500 radnika. Zapošljavanje jugoslavenskih radnika posebice je bilo intenzivno od 1962., a najveće je povećanje bilo zabilježeno u 1966., 1969. i 1970. godini. Osim toga, udio jugoslavenskih radnika u ukupnom broju zaposlenika SR Njemačke značajno je porastao od 1956., kada je iznosio oko 2,1%, do 1970., kada je bio na razini od 21,1%.³⁸

Vanjskotrgovinski i devizni sustav u SFRJ (1967–1968.): temeljne postavke, nositelji, financijski odnosi, tečaj

Iako su u uvodnom dijelu ukratko opisani uvjeti unutar kojih je funkcionirala robna razmjena komunističke Jugoslavije s inozemstvom od 1967. do 1968., u ovome ću poglavlju detaljno opisati postulate i nositelje njezina novoga vanjskotrgovinsko-deviznog sustava.

Nositelji provedbe toga sustava u SFRJ bile su gospodarske organizacije, zatim njihove asocijacije udružene u Saveznoj privrednoj komori, banke ovlaštene za vršenje deviznih poslova, Narodna banka Jugoslavije te savezna tijela uprave.³⁹ Što se potonjih tiče, ona su u svome svakodnevnom radu povezanom s problematikom ovoga članka obuhvaćala

³⁸ Ivo Baučić, "Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj", *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1970): 18., O problematici emigracija u Jugoslaviji 1960-ih godina vidi još i u: Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 451–452., Ivan Perić, *Suvremeni hrvatski nacionalizam* (Zagreb: "August Cesarec", 1984), 101., Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 427–428. O ekonomskim posljedicama migracija radne snage iz Jugoslavije vidi više u: Ivo Baučić, "Socijalno-ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije", *Hrvatski geografski glasnik*, br. 1 (1971): 25–57., Ivo Baučić, "Vanjske migracije radne snage kao faktor socijalnoekonomskih promjena u seoskim sredinama", *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, br. 31–32 (1971): 127–140., Ivo Baučić, "Osvrt na metodologiju popisa radnika u inozemstvu", *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 13–18., Ivo Baučić, "Osnovna strukturna obilježja jugoslavenskih radnika u inozemstvu", *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 35–88., Ivo Baučić, "Regionalne razlike u jugoslavenskim vanjskim migracijama", *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 89–111., Baučić, "Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj", 1–135; Darija Hofgräff, Marina Selnik, "Iseljenički režim socijalističke Jugoslavije/Hrvatske 1945.–1973.", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1 (2021): 101–130.

³⁹ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 1.

Savjet za kreditnu politiku te Ministarstvo za vanjsku trgovinu i Ministarstvo financija SFRJ. Ta su tijela definirala razvojne i ekonomsko-političke ciljeve jugoslavenske ekonomije te kreditnu i vanjskotrgovinsku politiku. Zbog znatne povezanosti jugoslavenskog dinara i mađarske forinte veliki utjecaj na vanjskotrgovinsko poslovanje u SFRJ imala je Mađarska narodna banka. Ona je izdavala opće smjernice deviznog financiranja, koje je usuglašavala sa stavovima jugoslavenskog Ministarstva za vanjsku trgovinu. Njima je djelomično informirala poduzeća o tehničkim propisima u vanjskoj trgovini te o obveznim pravilima u kontekstu deviznog poslovanja. Spomenute su smjernice, također, sadržavale i prognoze o potencijalnim kretanjima na inozemnim deviznim i kreditnim tržištima.⁴⁰

Jugoslavenskim gospodarskim organizacijama bio je omogućen slobodan izvoz većine proizvoda, jer su se samo kod malog broja artikala primjenjivala izvozna ograničenja. Statistički gledano, od ukupno 4 373 proizvoda sadržanih u Nomenklaturi statistike vanjske trgovine njih 120 bilo je podložno određenim zabranama. S druge strane, spomenuta su poduzeća mogla nesmetano kupovati proizvode čiji je uvoz bio liberaliziran, pri čemu su se, uglavnom, opredjeljivali za one isporučioce robe koji su nudili najpovoljnije uvjete.

Devizna sredstva realizirana na temelju isporuke robe i usluga pripadala su proizvodno-radnim organizacijama. Taj su novac one mogle koristiti za uvoz liberaliziranih proizvoda, dok su se u kontekstu artikala čiji uvoz nije bio slobodan morali držati odgovarajućih propisa. U osnovi, gospodarske su organizacije mogle slobodno donositi odluke o prodaji na unutarnjem ili vanjskom tržištu, pri čemu je odlučujuću ulogu imao realizirani dohodak. Osim toga, ove su organizacije mogle samoinicijativno predlagati uvozno-izvozne robne liste i o njima neposredno pregovarati sa zainteresiranim inozemnim partnerima.⁴¹

⁴⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁴¹ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 1–2.

Uloga grupacija gospodarskih organizacija i poslovnih udruženja sastojala se u tome što su se u regionalnim sekcijama zainteresirane radne organizacije mogle dogovarati o prijedlozima uvozno-izvoznih robnih lista te o raspodjeli ograničenih količina određenih izvoznih proizvoda, dok su radne skupine objedinjene u Saveznoj privrednoj komori dogovarale raspodjelu deviza u okviru realizacije reguliranog dijela uvoza reprodukciskog materijala i robe široke potrošnje.⁴²

Kao što je već navedeno, vanjskotrgovinsko poslovanje u komunističkoj Jugoslaviji početkom 1967. polaznu točku imalo je u konvertibilnosti dinara, koji je trebao rezultirati snažnijim uključivanjem nacionalne ekonomije u međunarodnu podjelu rada. U tome kontekstu politika platne bilance bila je usmjerena na očuvanje deviznog tečaja postavljenog u okviru smjernica spomenute gospodarske reforme iz 1965. godine. Zatim je trebala omogućiti prijenos pozitivnog utjecaja vanjske produktivnosti rada na domaće gospodarske prilike, napose u domeni odnosa u cijenama, kao i s aspekta provedbe zaključenih međudržavnih sporazuma i ekonomskih aranžmana.⁴³

Od ukupne jugoslavenske vanjskotrgovinske razmjene 45% otpadalo je na zemlje s klirinškim načinom obračuna.⁴⁴ Taj je sustav poslovanja bio reguliran ugovorima o vanjskotrgovinskim odnosima između dviju ili više zemalja koje su imale devizna ograničenja. Prilikom međusobne kupnje i prodaje roba ili usluga ugovorne su strane imale obvezu da umjesto plaćanja u valuti zemlje izvoznice uplaćuju iznose u domaćoj valuti te da, najposlije, obveze likvidiraju prebijanjem uzajamnih potraživanja i dugovanja. Takav je ugovor, također, sadržavao odredbe o tome koja će se plaćanja regulirati kliringom, zatim po kojem će se te-

⁴²HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 2.

⁴³HR-DAKA, OPKKK, sjednice upravnog odbora 1969. (dalje: sjednice), kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 1.

⁴⁴HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 3.

čaju obavljati međusobni obračun, u kojoj će se valuti voditi računi te na koji će se način održavati ravnoteža i likvidirati salda. Ovaj je način poslovanja bio karakterističan za istočnoeuropske zemlje.⁴⁵ Zato su jugoslavenske komunističke vlasti veliki dio svojih izvoznih poslova vezivali za valute tih zemalja, a napose, kako je već spomenuto, za mađarsku forintu.⁴⁶

Inozemne cijene do implementacije postulata gospodarske reforme iz 1965. u svakodnevnu gospodarsku aktivnost nisu značajno utjecale na jugoslavensku proizvodnju. S jedne strane, taj je utjecaj bio slabo vidljiv zbog čvrste utvrđenosti cijena u SFRJ, dok je, s druge strane, često dolazilo do prebijanja razlike koja se javljala između inozemnih i domaćih cijena. Zbog ovakve je poslovne prakse bio uvelike otežan izvoz jugoslavenske robe i usluga prema zapadnoeuropskim zemljama. Zato su industrijska poduzeća u SFRJ nerado prihvaćala izvozne obveze u to područje, napose ako su im kapaciteti bili iskorišteni za prodaju u istočnoeuropskim zemljama i opskrbu domaćeg tržišta. Usto, sustav kvantitativnih planskih odredbi stimulirao je jugoslavenska poduzeća da u interesu provedbe izvoznih planova “prenebregnu ekonomsku računicu, a da kad tad primaju na sebe rizik koji daleko prevazilazi razumni trgovački reskir”.⁴⁷ Riječju, zbog neujednačene opskrbe i kompliciranog sustava upravljanja sirovinama, kao i nezadovoljavajuće kvalitete jednog dijela robe iz vlastite proizvodnje jugoslavenska su se poduzeća uglavnom orijentirala na uvoz, pa su u cilju osiguranja visoke razine proizvodne aktivnosti nagomilavala veće rezerve u odnosu na ono što im je stvarno bilo potrebno. U takvim je uvjetima devizno poslovanje nužno moralo imati administrativni karakter.

“Pretjerani zahtjevi za uvoz i izbjegavanje izvoznih obaveza mogli su jedino putem intervencije vlasti donekle biti dovedeni u sklad. Kontrola

⁴⁵ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 1 A–Ćus*, direktor: Miroslav Krleža (Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966), 627.

⁴⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi sekcije za ugostiteljstvo, turizam i trgovinu 1968. (dalje: spisi), kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁴⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

deviznih organa morala je biti preliminarne jer su eventualni gubici u devizama, proizišli iz nekih pogrešno donijetih odluka, išli neposredno na teret nacionalne privrede, dok takvi gubici nisu bitno utjecali na poslovanje poduzeća.”⁴⁸

Komunističke su vlasti početkom 1967. započele s implementacijom novoga deviznog mehanizma, koji je, barem deklarativno, trebao biti oslobođen dotadašnjega administrativnog karaktera, odnosno utjecaja državnih upravljačkih tijela na njegovo kretanje i mogućnost regulacije tržišnih prilika. Taj je sustav jugoslavenskim poduzećima trebao omogućiti kontinuiranu opskrbu sirovinama i poluproizvodima potrebnim za proizvodnju, koju su, što se izvozne aktivnosti tiče, mogli usmjeravati na ona tržišta na kojima su prevladavali najpovoljniji uvjeti. To je, najposlije, trebalo rezultirati ravnotežom platne bilance.

Razvoj jugoslavenskoga predračunskog sustava vanjskotrgovinske djelatnosti bio je usmjeren na implementaciju jedinstvenoga deviznog tečaja. Međutim, partijska tijela vlasti bila su svjesna da, realno ocjenjujući tadašnje jugoslavenske gospodarske prilike, takav makroekonomski sustav neće biti moguće u potpunosti djelotvorno integrirati. Zato je sredinom 1967. uveden “dvostepeni obračunski sistem”. Taj je sustav bio nužan zbog velikih razlika, koje su se, s jedne strane, stvarale između nižih cijena potrošnih artikala i usluga, a s druge strane, radi veće razine troškova ostvarenih u cilju realizacije znatnijeg priljeva inozemnih deviza od vanjskotrgovinske razmjene.⁴⁹

Iako se razlika u cijenama između potrošnih artikala i usluga nije bitno mijenjala od 1965. do 1967., učinci smanjenja razine troškova za ostvarenje deviza u jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj razmjeni trebala je biti vidljiva tek krajem 1960-ih. Na minimiziranje tih troškova poseban je utjecaj trebalo imati povećanje konkurentnosti asortimana te slobodno djelovanje tržišnih zakonitosti. Stoga je bilo potrebno, prema

⁴⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁴⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

mišljenju komunističkih vlasti, “s jedne strane održati tzv. nekomercijalni kurs koji odgovara kupovnom kapacitetu forinte u međunarodnim relacijama, s druge strane, uvodimo tzv. vanjskotrgovinske množioce cijena”.⁵⁰

Prema “nekomercijalnom kursu” provodili su se obračuni u kontekstu deviznih potreba stanovništva i turističkog sektora, dok se ekonomska varijabla “vanjskotrgovinskog množioca cijena” primjenjivala prilikom svakoga vanjskotrgovinskog izračuna i pojave sporednih troškova poput, primjerice, prijevoznih usluga, provizije i promidžbene aktivnosti. Pa ipak, spomenuta je ekonomska kategorija trebala biti na istoj razini, kako u pogledu uvoza tako i u kontekstu izvoza. Osnovu njezina izračuna činili su prosječni troškovi nacionalnog gospodarstva računani po jednoj deviznoj jedinici. Pri tome je, svakako, trebalo uzeti u obzir i prosječno ostvareni čisti prihod cjelokupne jugoslavenske ekonomije.

“Vanjskotrgovinski množilac cijene” obračunavao se u odnosu na američki dolar i rusku rublju, dok se prema ostalim konvertibilnim valutama određivao prema zlatnom paritetu u odnosu na dolar. Taj je ekonomski čimbenik trebao odigrati ključnu ulogu u stvaranju neposrednih veza između inozemnih tržišta i domaćih korisnika, odnosno izvozno orijentiranih jugoslavenskih poduzeća. Da bi se mogli uspješno realizirati ovi ciljevi, bilo je nužno poštovati dva temeljna principa rada. Prvo, svaki je korisnik deviza morao plaćati onoliko koliko su prosječno iznosili troškovi nacionalnog gospodarstva za njihovo stjecanje, kojima je, u skladu sa zahtjevima pojedinoga vanjskotrgovinskog posla, trebalo pridodati i carinske namete, a drugo, svaki je izvoznik trebao dobiti identičnu protuvrijednost za obvezno predane devize, a u određenim slučajevima i državni regres. Učinkovitim provođenju ovih poslovnih postulata trebali su uvelike pridonositi i novi organizacijski, to jest obračunski oblici koji su se primjenjivali u odnosima industrijskih poduzeća i vanjske trgovine poput novoformiranog sustava komisijske prodaje.⁵¹

⁵⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

Kada se govori o poslovanju uvoznim devizama, potrebno je naglasiti da su za njih vrijedila ponešto drukčija pravila od onih dosad izloženih. Naime, poduzeća ovlaštena za uvoz morala su raspolagati dozvolom koju je izdavalo Ministarstvo za vanjsku trgovinu SFRJ. Osim toga, ona su morala imati određeni iznos u mađarskim forintama, čija je prvotna namjena bila kupnja deviza.

Uvozno je poslovanje uvijek moralo biti usklađeno s važećim propisima sustava robnog prometa. S tim u vezi prilikom dobivanja uvozne dozvole trebalo je osigurati odgovarajuće korištenje obveznih kontingenata prihvaćenih međudržavnim sporazumima. Time se osiguravalo da preuzete uvozne obveze uzajamno odgovaraju komplementarnim interesima trgovinske i devizne politike. Nadalje, kao protuvrijednost deviza utrošenih za uvoz robe bankama se u forintama uplaćivao iznos izračunan na temelju “vanjskotrgovinskog množioca cijena”, dok su se ostale dopunske stavke obračunavale u suradnji poduzeća i Glavne direkcije za prihode, koja je svoju djelatnost obavljala u okviru Ministarstva financija SFRJ.⁵²

Iako uvozno poslovanje i devizni tečaj nisu bili u cijelosti usklađeni, u ovisnosti o namjeni i konačnoj svrsi proizvoda, jugoslavensko je tržište razlikovalo sirovine i pomoćne materijale namijenjene kontinuiranoj proizvodnji i potrošnji, poluproizvode, sastavne dijelove, investicijske strojeve i licence te robu prilagođenu proširenju osnovnog asortimana proizvoda za široku potrošnju.⁵³

Većina sirovina mogla se uvoziti slobodno, odnosno bez deviznih ograničenja. No, za neke koje su se kupovale za konvertibilne devize poput, primjerice, obojenih metala, žitarica, stočne hrane i mesa zadržavao se sustav centralno određenih uvoznih kontingenata.⁵⁴

Do 1967. uvozna su poduzeća mogla kupovati investicijska dobra u okvirima deviznih sredstava koja su im stavljana na raspolaganje.

⁵² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

U novom sustavu proizvodno-radne organizacije dobile su mogućnost realizacije investicija iz vlastitih sredstava, odnosno iz amortizacije i Fonda za unapređenje poduzeća. Međutim, da bi se osigurala ravnoteža između novčanih sredstava u forintama i deviza, koje su sa savezne razine stavljane na korištenje poduzećima u svrhu nabave strojeva, poduzeća su morala određeni novčani iznos beskamatno deponirati u Investicijskoj banci.⁵⁵ Iz kredita u forintama koje je odobrala spomenuta financijska institucija ulagači su mogli kupovati strojeve za konvertibilne devize u omjeru koji je banka odobrala. Prilikom ocjenjivanja takve vrste kreditnih aranžmana iznimno važan čimbenik je bila mogućnost poboljšanja platne bilance kao rezultata toga poslovnog procesa.⁵⁶

Proizvode namijenjene širokoj potrošnji jugoslavenski su uvoznici za rublje mogli kupovati bez ograničenja, dok se u kontekstu konvertibilnih deviza morao poštovati globalni devizni okvir koji se dogovarao godinu dana unaprijed.⁵⁷

U skladu s novim vanjskotrgovinskim i deviznim sustavom, u SFRJ uvoz robe mogao se provoditi u okviru slobodnog uvoza robe (LB), uvjetno slobodnog uvoza robe (LBO), uvoza u okviru globalne devizne kvote (GDK), uvoza na osnovu robnih (RK) i deviznih (DK) kontingenta, te uvoza na osnovu dozvole i dugoročno proizvodne orijentacije.⁵⁸

GDK predstavljala je u jugoslavenskom vanjskotrgovinskom sustavu uvedenom 1967. osnovnu kategoriju reguliranog uvoza robe. Ona se određivala za pojedine namjene ili se ostvarivala na posebne načine kao, primjerice, globalna devizna kvota za uvoz sirovina i drugog reproduktivnog materijala, s tim što su neke gospodarske grane ostvarivale pravo na njegovo korištenje kroz vezivanje uvoza izvozom, zatim globalna

⁵⁵ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁵⁸ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 2.

devizna kvota za uvoz proizvoda široke potrošnje, te, najposlije, globalna devizna kvota za uvoz opreme.⁵⁹

Kao što je i liberalizacija jugoslavenskog tržišta tekla postupno, tako je i GDK nakon implementacije doživljavao svoje brojne korekcije i prilagodbe. Bez obzira na to, često se nije mogla izbjeći pojava da su neke gospodarske organizacije raspolagale neznatnom količinom deviza koje su uvelike bile ispod razine njihovih objektivnih potreba. S druge strane, postojale su poslovne-radne skupine koje su posjedovale velike iznose deviza koje im nisu bile nužno potrebne za realizaciju postavljenih proizvodno-financijskih ciljeva. Zbog tih je neuravnoteženosti često dolazilo do toga da su gospodarske organizacije jedna drugoj ustupale devizna sredstva na način koji nije bio reguliran tadašnjim zakonskim okvirom.⁶⁰

Da bi neutralizirale takvu poslovnu praksu, partijska tijela vlasti donijela su sredinom 1967. dopunu propisa kojom se utvrđivalo da “proizvodne organizacije mogu deviznim sredstvima vlastite GDK plaćati sirovine i drugi reprodukcioni materijal koji uvoze samo za potrebe vlastite proizvodnje i radi izvršavanja ugovora o dugoročnoj kooperaciji i ugovora o poslovno-tehničkoj suradnji između proizvodnih radnih organizacija koje su na osnovu takvog ugovora povezane međusobnim isporukama dijelova, sklopova i podsklopova”.⁶¹

Uz GDK iznimno važne sastavnice vanjskotrgovinskog i deviznog sustava u SFRJ bile su retencijska kvota i mogućnost inozemnog zaduživanja na osnovu retencije i amortizacije.⁶²

⁵⁹ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 2.

⁶⁰ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 6.

⁶¹ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 6.

⁶² HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 3.

Retencijska je kvota u počecima njezine inkorporacije u gospodarsku aktivnost bila zamišljena kao utvrđena maksimalna količina robe koju je pojedino poduzeće moglo proizvesti, odnosno uvesti ili izvesti u određenom vremenskom razdoblju. Ona je bila instrument državnog protekcionizma te se uglavnom primjenjivala u onim zemljama koje su imale velike neuravnoteženosti platne bilance. No, bez obzira na ovako zamišljene teorijske postulate ove ekonomske kategorije, stvarnost je u svakodnevnoj jugoslavenskoj gospodarskoj praksi bila bitno drukčija. Naime, bio je čest slučaj da je jedna gospodarska organizacija uvozila opremu i reproduksijski materijal za potrebe druge, što joj je omogućavalo stvaranje dodatnih izvora dinarske akumulacije. U cilju da se retencijska kvota postavi u okvire koji su se imali u vidu prilikom njezina uspostavljanja, Savezno izvršno vijeće (SIV) sredinom 1967. donijelo je odluku prema kojoj su radne organizacije dio deviza ostvarenih izvozom robe i usluga mogle koristiti za plaćanje opreme, sirovine i reproduksijskog materijala namijenjenih unapređivanju proizvodne aktivnosti. Isto tako, ovaj su dio deviznih sredstava poslovno-radne organizacije mogle upotrebljavati i u svrhu podmirenja inozemnih kreditnih obveza i svih drugih vrsta međunarodnih plaćanja koja su bila u neposrednoj vezi s njihovim poslovanjem.⁶³

Do 1. siječnja 1967. pravo na retencijsku kvotu u poslovima izvoza na kredit ostvarivalo se na temelju postignutoga deviznog dohotka, što je pridonijelo tome da se ova ekonomska kategorija ostvarivala sukcesivno, to jest prema dospijeću otplate, što je uvelike otežavalo modernizaciju i rekonstrukciju izvozno orijentiranih organizacija. Nakon toga datuma osnovni preduvjet ostvarivanja ove mogućnosti bila je realizirana vrijednost proizvodne aktivnosti.⁶⁴

⁶³ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 7.

⁶⁴ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 7.

Što se pak amortizacije tiče, u okviru spomenute odluke SIV-a bilo je regulirano da radne organizacije ne mogu devize na koje na temelju obračunate amortizacije imaju pravo oročavati, udruživati, prodavati, kao ni ustupati ovlaštenim bankama ili drugim gospodarskim grupacijama. Dakle, mogle su ih koristiti isključivo za vlastite potrebe.⁶⁵

Ako se detaljnije analiziraju smjernice političkih tijela SKJ u pogledu poslovanja izvoznim devizama, vidljivo je da je, kao u i slučaju uvoza, za obavljanje ovih poslova bila potrebna dozvola izdana od Ministarstva za vanjsku trgovinu SFRJ. Ona se, za razliku od razdoblja do 1967., nije morala predočavati jugoslavenskim bankama. Nasuprot tomu, jugoslavenska su poduzeća morala Mađarskoj narodnoj banci ažurno dostavljati izvještaje sa statističkim podacima o priljevu deviza ostvarenih izvozom robe ili usluga. Uloga jugoslavenskih banaka u tome procesu očitovala se samo u nadzoru toga postupka.⁶⁶

Za poduzeća koja su proizvodila robu namijenjenu izvozu sve su materijalne koristi poput, primjerice, realiziranja protuvrijednosti proizvoda ili usluga za forinte ili osiguravanje prava na državni regres bile vezane uz stvarni priljev deviza. Izuzetak su bili samo oni poslovi koje su poduzeća provodila za vlastiti račun. U takvim su slučajevima jugoslavenska industrijska poduzeća realizirala svoju protuvrijednost u onome trenutku kada bi inozemna poslovna organizacija podmirila svoju platežnu obvezu.⁶⁷

U cilju poboljšanja inozemnoga konkurentskog položaja jugoslavenskih poduzeća komunističke su im vlasti odobrile mogućnost pružanja vlastitih kratkoročnih kredita u forintama. Ta su se sredstva uglavnom prikupljala iz obrtnih sredstava ili su kao višak ostajala poduzećima na raspolaganju nakon podmirenja tekućih poslovnih obveza. Za pojedinačna odobravanja kredita nije bilo potrebno imati posebnu dozvolu,

⁶⁵ HR-DAKA, OPKKK, sjednice, kut. 9, Informacija o nekim aspektima vanjskotrgovinskog i deviznog režima u 1969. i rezultatima izvoza odnosno uvoza za period I-IV 1969., 7.

⁶⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁶⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

ali su se poduzeća u tome procesu morala držati principijelnih smjernica koje su propisivali Ministarstvo za vanjsku trgovinu i Ministarstvo financija u SFRJ te Mađarska narodna banka.⁶⁸

Da bi poduzeća mogla protuvrijednost svoje robe realizirati prije isteka kredita, banka je od tih poslovnih organizacija mogla, uz nižu kamatnu stopu u odnosu na onu koja se koristila za omogućavanje likvidnosti cjelokupnoga jugoslavenskog gospodarstva, otkupiti određene vrijednosne papire poput, primjerice, mjenica. U takvim je poslovima često dolazilo do poslovnih rizika, napose u pogledu razlike u tečajevima ili devalvacije stranih valuta. Protiv tih su se neplaniranih troškova jugoslavenska izvozna poduzeća najčešće borila sklapanjem tzv. “vezanih poslova”.⁶⁹

S obzirom na već spomenutu veliku povezanost dinara i forinte u vanjskotrgovinskim odnosima u analiziranom razdoblju, mađarska su poduzeća imala mogućnost davanja srednjoročnih i dugoročnih kredita jugoslavenskim izvozno orijentiranim poslovno-radnim organizacijama. Regulativa izdavanja tih kreditnih aranžmana također je dogovarana u suradnji Ministarstva za vanjsku trgovinu i Ministarstva financija u SFRJ te Mađarske narodne banke. Prilikom izrade općih smjernica tih poslovnih procesa najčešće se u obzir uzimao stupanj opterećenosti platne bilance i nacionalnih proračuna. Za razliku od kratkoročnih kredita, za one u srednjem i dugom roku bilo je potrebno imati jednokratnu dozvolu Ministarstva za vanjsku trgovinu SFRJ. Tako odobrene kredite Mađarska narodna banka refinancirala je u forintama uz vremenski rok koji je bio sličan dužini trajanja drugih inozemnih kreditnih aranžmana.⁷⁰

⁶⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁶⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

⁷⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, sign. 06/1-222/1.

Opće gospodarske prilike u Italiji (1967.)

Tijekom 1967. talijansko je gospodarstvo realiziralo bruto društveni proizvod koji je u tome razdoblju bio 5,5% veći u odnosu na 1966. godinu. Isto tako, u promatranim je vremenskim relacijama izvoz te ekonomije u realnom iznosu porastao za 7%. Pa ipak, taj je rezultat bio znatno manji u odnosu na razdoblje od 1963. do 1966. godine. No, ti su poslovni ishodi bivali nadomješteni znatnim ulaganjima javnog i privatnog sektora, koja su u 1967. u odnosu na prethodnu godinu bila veća za 11%.⁷¹ Investicijska su se ulaganja uglavnom odnosila na strojeve i opremu, a bila su potaknuta smanjenjem proizvodne aktivnosti u razdoblju od 1964. do 1965. godine. Oko 60% investicijskih sredstava u 1967. talijanska su poduzeća preusmjeravala u povećanje i modernizaciju proizvodnih kapaciteta.

Kao posljedica sporije realizacije izvozne aktivnosti u prva tri tromjesečja u 1967. došlo je do pada proizvodnje. Međutim, krajem te godine izvoz i industrijska djelatnost doživjele su veliki porast.⁷²

Plaće i nadnice talijanskih radnika u 1967. rasle su umjereno, ponajprije zbog toga što je veliki broj trogodišnjih kolektivnih ugovora u najvažnijim industrijskim sektorima dogovoren u razdoblju od 1965. do 1966., kada je na tržištu radne snage postojala velika ponuda i kada izgledi gospodarskog razvoja nisu bili najpovoljniji. No, troškovi radne snage u 1967. porasli su u odnosu na prethodnu godinu za nešto manje od 2%. Glavni razlog tomu povećanju bio je što su jednim dijelom doprinosi za socijalne izdatke prebačeni na teret dohotka zaposlenika. S obzirom da nije došlo do porasta cijene industrijskih proizvoda namijenjenih izvozu, pala je profitna stopa. Međutim, troškovi života u 1967. u odnosu na 1966. porasli su za 4%. Ovaj je rast nastao kao posljedica povećanja troškova za hranu, te cijena potrošnih dobara i usluga. Zato

⁷¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 1.

⁷² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 1.

je realna potrošnja u Italiji u 1967. u odnosu na prethodnu godinu bila manja za 2%.⁷³

Što se talijanske vanjske trgovine tiče, a s obzirom da je ta država oskudijevala sirovinama, izvorima energije i prehrambenim proizvodima, ekonomski odnosi s inozemstvom imali su iznimno važan utjecaj na rast i razvoj njezina gospodarstva u cjelini. Ilustracije radi, u 1967. na opseg talijanske vanjskotrgovinske razmjene otpadalo je 30% od ukupnoga nacionalnog dohotka. Osim toga, ova je ekonomija bila vrlo osjetljiva na oscilacije u svjetskim gospodarskim odnosima, napose zbog prerađivačkog karaktera njezine industrije.⁷⁴

Sudjelovanje Italije u specijalizaciji i kooperaciji industrijski razvijenih zemalja odvijao se u okvirima procesa integracije u zapadnoeuropskim državama. To je bio još jedan od važnih razloga povećanja međuovisnosti gospodarskog napretka te države i njezina uspješnog izvoza. Taj je proces bio jako povezan sa znatnim promjenama u strukturi robne razmjene. Naime, od početka 1960-ih udio gotovih proizvoda u talijanskoj vanjskoj trgovini naglo je rastao, dok je, s druge strane, padao postotak udjela poluproizvoda i sirovina.⁷⁵

U razdoblju od 1952. do 1967. u talijanskom je izvozu naglo rastao udio proizvoda teške industrije. Rastuća međuovisnost razvoja njezina gospodarstva i uspješnog izvoza dovela je i do promjena u domeni materijalne proizvodnje. Velika potražnja za strojevima, električnim aparatima za domaćinstvo, putničkim automobilima i drugim trajno potrošnim dobrima, koja je u tome razdoblju prevladavala na svjetskom tržištu, imala je veliki utjecaj na razvoj talijanske prerađivačke industrije. S druge strane, udio tradicionalnih proizvoda lake industrije poput,

⁷³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 1–2.

⁷⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 3.

⁷⁵ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 3.

primjerice, tekstila, prehrambenih proizvoda i pokućstva smanjivao se, iako je u 1967. prehrambena industrija izvezla 12% svoje ukupne proizvodnje, tekstilna industrija 43%, industrija kože i obuće 58%, drvena industrija i industrija namještaja 43%, a industrija gume 21%.⁷⁶

Analizirajući statističke podatke u razdoblju obuhvaćenom naslovom ovoga članka, uočava se da je u 1967. u odnosu na prethodnu godinu povećan udio proizvoda prerađivačke industrije u izveznoj aktivnosti za 1,2%. Tako je udio industrijskih proizvoda u ukupnom talijanskom izvozu u 1967. bio na razini od 93%. Od toga je iznosa samo na plasman strojeva otpadalo 39%. Također, inozemna prodaja strojeva i opreme je u 1967. u odnosu na 1966. porasla za 15,7%. Istovremeno je udio poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu ove države smanjen za 1,2%. Nakon toga smanjenja bio je na razini od 6,4% od ukupne izvozne aktivnosti.⁷⁷

Slične strukturne promjene bile su prisutne i u pogledu talijanskog uvoza. One su nastale kao posljedica modifikacije u strukturi privatne potrošnje. U razdoblju od 1953. do 1967. udio gotovih proizvoda u ukupnom talijanskom uvozu povećao se na oko 33%, dok se uvoz sirovina i goriva smanjio na 46%. Smanjenje potonjih proizvoda bio je rezultat poboljšanja tehnološkog procesa proizvodnje u raznim industrijskim sektorima, odnosno povećanja broja proizvedenih jedinica po količini utrošenih sirovina, zatim supstitucije uvoznih sirovina domaćim proizvodima i pada cijena na svjetskim tržištima. Tako se, primjerice, od 1957. do 1967. u Italiji duplo povećala proizvodnja željezne rude, dok se, s druge strane, smanjila potrošnja manganove rude za 50% i olova za 33%.⁷⁸

Uz rast domaće proizvodnje znatno se povećao uvoz nafte. Na nju je otpadalo 50% od ukupnog uvoza industrijskih sirovina.⁷⁹

⁷⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 4.

⁷⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 4.

⁷⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 4.

⁷⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore

U Italiji je od kraja Drugoga svjetskog rata do 1964. ubrzano rastao uvoz strojeva i opreme. Na te je vrste proizvoda u 1963. otpadalo oko 21% ukupnog uvoza, dok je, primjerice, taj udio u 1951. bio na razini od 7,6%. Od 1964. do 1965. u toj je državi uslijed pada investicijske aktivnosti udio strojeva i opreme u strukturi ukupnog uvoza pao na 15%. Oživljavanje te djelatnosti u 1966. i 1967. unaprijedilo je mogućnost plasmana tih proizvoda na talijanskom tržištu. U ovome je razdoblju stopa porasta uvoza investicijske opreme na tome području iznosila preko 27%, dok je udio ovih proizvoda u uvozu u 1966. bio na razini od 16,6%. Pa ipak, u odnosu na druge europske zemlje, Italija je u znatno manjoj mjeri ovisila o uvozu strojeva. Primjerice, Francuska je samo 20% svojih potreba za strojevima mogla pokriti uvoznom aktivnošću, a SR Njemačka svega 10%.⁸⁰

Talijanska inozemna kupnja strojeva uglavnom se realizirala u zapadnoeuropskim državama, čiji je ukupni udio u strukturi uvoza tih proizvoda bio na razini od 80%. Ostatak je otpadao na plasman iz SAD-a.⁸¹

Uvoz prehrambenih proizvoda za talijansko stanovništvo od kraja Drugoga svjetskog rata do 1967. raslo je kako u relativnim tako i u apsolutnim vrijednostima. To je bio rezultat stagnacije domaće proizvodnje i povećanja potražnje uslijed porasta broja stanovnika. Potrošnja poljoprivrednih proizvoda u razdoblju od 1951. do 1967. u ovoj državi povećala se za oko tri puta, odnosno s 530 000 000 dolara na 1 715 000 000 dolara. Bez obzira na to povećanje, u istomu se razdoblju udio ovih proizvoda u privatnoj potrošnji smanjio s 52,9% na 43,5%.⁸²

Usporedno s promjenama u strukturi potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, u kojoj je došlo do znatnog povećanja potrošnje mesa te pada konzumacije kruha i tjestenine, u spomenutom je razdoblju

za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 5.

⁸⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 5.

⁸¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 6.

⁸² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 6.

domaća poljoprivredna proizvodnja sve slabije mogla zadovoljavati rastuće potrebe stanovništva. Posljedica toga bio je veći uvoz mesa, masti, stočne hrane, sira, voća, povrća, slatkiša, šećera, ribe i duhana. Na meso, mesne proizvode i stočnu hranu otpadalo je u 1967. oko 65% ukupnog uvoza prehrambenih proizvoda, dok je u 1951. taj postotak bio na razini od 17,5%. Međutim, uvoz pšenice i brašna znatno se smanjio. Naime, u 1951. on je iznosio 150 000 000 dolara, dok je u 1967. bio 74 000 000 dolara. Tako je ova stavka u potonjoj godini predstavljala oko 4% ukupnog uvoza prehrambenih proizvoda, dok je u 1951. njezin udio bio 34,3%.

Sveukupno gledajući, talijanski se uvoz u 1967. u odnosu na prethodnu godinu povećao za 12%, dok je izvoz bio na razini od 8%. Ti su postoci predstavljali pad stopa rasta vanjskotrgovinske djelatnosti, jer su one u 1966. u odnosu na 1965. u kontekstu uvoza bile na razini od 15%, dok su u pogledu izvoza iznosile 12%.⁸³

Veći uvoz od izvoza imao je za posljedicu deficit platne bilance u Italiji, koji je s 540 000 000 dolara, koliko je iznosio u 1966., u narednoj godini porastao na 818 000 000 dolara. S tim u vezi vrijednost talijanskog izvoza pokrivala je troškove uvoza na razini od 90%. Ta je pokrivenost u 1966. bila 94%, dok je u 1965. iznosila 98%.⁸⁴ Italija je zbog deficita platne bilance uvelike zaostajala u pogledu gospodarskog razvoja u usporedbi s drugim zapadnoeuropskim državama. Ilustracije radi, Njemačka je u 1967. imala, prema dostupnim statističkim podacima, duplo veći izvoz od Italije.⁸⁵

Da bi neutralizirali negativan učinak deficita platne bilance na cjelokupnu gospodarsku aktivnost u zemlji, talijanske su političke vlasti krajem 1967. poduzele niz mjera koje su trebale poboljšati inozemnu prodaju ove države. Posebno značajno mjesto u tim mjerama imao je

⁸³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 7.

⁸⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 7.

⁸⁵ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 7.

novi *Zakon o financiranju izvoza*. Prema njegovim odredbama, talijanski su izvoznici, umjesto dotadašnjih 75%, mogli u 100%-nom iznosu financirati izvoznu djelatnost na temelju kreditnih aranžmana koja su im izdavale banke i druge financijske institucije. U spomenutu je svrhu povećan i fond *Instituta Mediocredito Centrale* za 30 000 000 000 lira. Nakon povećanja taj je fond raspolagao s 206 000 000 000 lira. Usto, pojednostavljena je procedura odobravanja državnih garancija inozemnom kreditiranju te je, najposlije, u 1968. bilo predviđeno ukidanje svih poreza na robu koja se planirala izvoziti na područje EZ.⁸⁶

Uz te političke odluke u Italiji su krajem 1967. donesene i brojne mjere koje su imale cilj osigurati učinkovitu promidžbu njezina gospodarstva u inozemstvu. To se ponajprije odnosilo na organizaciju ekonomskih izložbi u toj državi, kao i njezino sudjelovanje na inozemnim sajmovima. Osim toga, u toj se godini broj talijanskih trgovačko-diplomatskih službi povećao na trideset i pet, što je predstavljalo povećanje od osam takvih organizacija u odnosu na prethodnu godinu.⁸⁷

U zaključku ovoga poglavlja vrijedno je napomenuti da je Italija, bez obzira na opću usmjerenost svoje vanjske politike prema zapadnoeuropskim zemljama, u 1967. uspostavila brojne ekonomske odnose s istočnoeuropskim, socijalističkim zemljama. Tako je u toj godini liberalizirano oko 85% talijanskog uvoza iz zemalja toga područja.⁸⁸

Jugoslavensko-talijanski vanjskotrgovinski odnosi (1967.)

Italija je bila jedan od jugoslavenskih najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera. U prilog toj konstataciji govori podatak da je ona, prema dostupnom arhivskom materijalu, kako u pogledu jugoslavenskog izvoza

⁸⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 7.

⁸⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 7.

⁸⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 8.

tako i u kontekstu uvoza, bila pozicionirana na drugom mjestu. Što se izvoza nadalje tiče, jugoslavenski najveći partner bio je Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, dok je najviše robe i usluga uvozila iz SAD-a. Povoljni geografski položaji, talijanska stimulatívna kreditna politika, te uzajamna komplementarnost gospodarstava rezultirali su brzim razvojem jugoslavensko-talijanskih vanjskotrgovinskih odnosa u drugoj polovici 1960-ih.⁸⁹

Njihova se robna razmjena odvijala u pravnim okvirima koji su sadržavali veliki broj ugovornih instrumenata. Prvo je u ožujku 1955. između ovih dviju zemalja potpisana *Konvencija o trgovini i plovidbi*, na temelju koje su države potpisnice jedna drugoj priznavale status najpovlaštenije nacije. U istome su razdoblju potpisani i *Sporazumi o lokalnoj razmjeni s Trstom i Goricom*, koji su sadržavali liste s detaljnim popisom roba i usluga koje su bile predmetom vanjskotrgovinske razmjene Jugoslavije i tih područja. Te su liste dodatne nadopunjene u srpnju 1967. godine.

Počevši od 1957., kada je između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Italije dogovoren prvi *Sporazum o specijalnim isporukama robe na kredit*, u vrijednosti od 30 000 000 dolara i s rokom otplate od pet godina, između ovih dviju država počeli su se razvijati i kreditno-financijski odnosi. Dvije godine nakon toga zaključen je i drugi ovakav sporazum, čija je vrijednost bila 50 000 000 dolara i s mogućnošću roka otplate u ovisnosti o vrijednosti pojedinoga poslovnog aranžmana dužeg od pet godina.⁹⁰ Ti su se ugovorni aranžmani nastavili i tijekom 1964., kada su bili u vrijednosti od 32 000 000 dolara. Iduće godine iznos ovih obveza smanjen je za 1 000 000 dolara, dok su one u 1966. ukupno iznosile 20 000 000 dolara.⁹¹ Od većih nabava opreme putem ovih

⁸⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 9.

⁹⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 13–14.

⁹¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 14.

kreditnih aranžmana treba spomenuti poslove opremanja rafinerija nafte u Bosanskom Brodu, Rijeci i Sisku. Njihova je ukupna vrijednost bila 41 800 000 dolara. Tome svakako treba dodati i rekonstrukciju Toplane u Novom Beogradu, koja je iznosila 5 800 000 dolara, te ulaganja u unaprijeđenje proizvodne infrastrukture u tvornicama umjetnih gnojiva u Kutini i Obiliću, čija je vrijednost bila 21 000 000 dolara.⁹²

U kolovozu 1957. Jugoslavija i Italija potpisale su *Platni sporazum*, koji je regulirao međusobna plaćanja robe u lirama i drugim konvertibilnim valutama. Ovaj je ugovor, također, nadopunjen dodatnim stavkama u 1967. godini.

Sporazum o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji iz studenoga 1964. obuhvaćao je suradnju gospodarskih organizacija dviju zemalja u okviru koje su bili određeni iznosi do kojih su se mogle izdavati garancije za ugovorene kreditne poslove. Italija je, na temelju toga ugovora, osiguravala iznos od 20 000 000 dolara, a SFRJ 5 000 000 dolara. Tim je sporazumom, također, pokrenut Mješoviti ministarski odbor, koji je odobravao pojedine poslove i razmatrao potencijalne mjere za unaprijeđenje gospodarskih odnosa ovih dviju država. Najposlije je u srpnju 1967. potpisan *Trgovinski sporazum*, u okviru kojega su jugoslavenski izvozni proizvodi u Italiji bili potpuno liberalizirani. Posebnim dodatkom ovom ugovoru definirana je i zaštitna klauzula koja se trebala aktivirati u slučaju tržišnih poremećaja nastalih uslijed, primjerice, uvoza po niskim cijenama.⁹³

Izvan konteksta spomenutih međudržavnih sporazuma važno je naglasiti da su od 1959. potpisivani ugovori o kreditnim aranžmanima između jugoslavenskih i talijanskih poduzeća. Tako je u tome razdoblju dogovoren kreditni aranžman za Tvornicu umjetnih gnojiva *Lukavac*,

⁹² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 14.

⁹³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 9–10.

koji je iznosio 8 000 000 dolara, s rokom otplate od šest godina. Istovremeno je zaključen ugovor između *Zastave* i *Fiata*, prema kojemu su jugoslavenskom automobilskom poduzeću odobrena financijska sredstva u visini od 11 000 000 dolara s rokom povrata od sedam godina.⁹⁴

Dogovori o ekonomskim ugovorima između ovih dviju država nisu uvijek bili jednostavni. Tako je u siječnju 1967. došlo do prekida u pregovorima o realizaciji novoga trgovinskog sporazuma. Razlog tomu bila je optužba talijanske strane da Jugoslavija izdaje osobne iskaznice stanovništvu smještenom u Zoni B.⁹⁵ Zato je talijanski veleposlanik u Jugoslaviji Roberto Ducci na hitnom prijemu kod sekretara za vanjske poslove Marka Nikezića predao prosvjednu notu, kojom je na SFRJ trebalo izvršiti politički pritisak da ukine zaštitnu klauzulu u vanjskotrgovinskim odnosima između ovih dviju zemalja.⁹⁶ Prekid sporazuma bio

⁹⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 14.

⁹⁵ Na Mirovnoj konferenciji u Parizu, koja je trajala od 29. srpnja do 15. listopada 1946., o podjeli Istre i Slobodnom teritoriju Trsta (STT) vođeni su pregovori 28. rujna 1946. godine. Na temelju ugovora o miru između dvadeset i jedne države potpisanog u Parizu 10. veljače 1947., Jugoslavija je, kao dio Zone A, dobila Zonu B i Pulu s okolicom. Taj je teritorij imao ukupno 7 000 km² i 470 000 stanovnika. STT imao je dvije zone. Zona A bila je pod savezničkom, a Zona B pod jugoslavenskom vojnom upravom. Dana 20. ožujka 1948. SAD, Velika Britanija i Francuska Tripartitnom su se deklaracijom izjasnili da STT treba pripasti Italiji, čemu se FNRJ oštro usprotivila. No njezin je pregovarački položaj, s obzirom na povlačenje sovjetskih stručnjaka pod utjecajem objave Rezolucije Informbiroa od 28. lipnja 1948., bio znatno oslabljen. Konačno je Londonskim protokolom o suglasnosti od 5. listopada 1954. postignut dogovor o podjeli STT-a. Zona A je gotovo u cijelosti pripala Italiji. Jedan njezin manji dio, koji je imao 3 000 stanovnika i 11,2 km² pripao je Jugoslaviji. Potonja je, s druge strane, dobila cijelu Zonu B, koja je obuhvaćala hrvatski kotar Buje, s naseljima Buje, Novigrad, Umag, kao i slovenski kotar Kopar. To je područje ukupno imalo 62 000 stanovnika. Sve do Osimskih sporazuma od 10. studenoga 1975. ovaj je provizorij pretvoren u trajno i faktično stanje. O ovoj problematici vidi više: Darko Dukovski, *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice (1943.-1945.)* (Pula: C.A.S.H., 2001), 176., Ferdo Čulinović, *Stvaranje nove jugoslavenske države* (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 291–292., Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 459., Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 137–138.

⁹⁶ Ognjen Tomić, "Politika i trgovina. Primer Jugoslavije i Italije 1963–1978.", u: *Nasleđe Andreja Mitrovića. Zbornik radova sa konferencije održane povodom deset godina od smrti profesora Mitrovića*, u. Nemanja Radonjić (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024), 286.

je očigledan primjer sukobljavanja talijansko-jugoslavenskih političkih i ekonomskih interesa. Nakon “rata notama”, u kojima nijedna strana nije htjela odstupiti od svojih stavova i zahtjeva, u lipnju 1967. postignut je dogovor koji je svoj konačni izričaj dobio u zajedničkoj, pomirljivoj konstataciji kako dvije strane različito tumače Londonski memorandum iz 1954., ali da to ne bi smjela biti prepreka razvijanju dobrosusjedskih odnosa.⁹⁷

Što se dinamike robne razmjene ovih dviju država tiče, u razdoblju od 1960. do 1967. taj se opseg povećao za 167%, dostigavši razinu od 453 200 000 dolara. Sve do 1964. Jugoslavija je u vanjskotrgovinskoj razmjeni s Italijom imala deficit. On je bio najveći u 1961., kada je iznosio oko 62 000 000 dolara. Veličina deficita je uglavnom oscilirala u ovisnosti o nabavi talijanske industrijske opreme. U 1965. SFRJ je, zahvaljujući velikom izvozu stoke i mesa, u ovim vanjskotrgovinskim odnosima ostvarila suficit od 6 710 000 dolara. U sljedećoj je godini, radi smanjenja plasmana tih proizvoda, ostvarila suficit koji je bio nešto niži u odnosu na 1965. te je iznosio 4 564 000 dolara.⁹⁸

Od 1960. do 1967. jugoslavenski je izvoz u Italiju rastao po godišnjoj stopi od 17%, dok se uvoz, prema spomenutom pokazatelju, prosječno povećavao za 13,1%. U 1960. na Italiju je u ukupnoj jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj strukturi otpadalo 13,2% u kontekstu izvoza i 11,5% u pogledu uvoza. U 1967. ti su se iznosi povećali na 18%, odnosno 13,4%.⁹⁹

Analiza kretanja robne strukture jugoslavenskog izvoza u Italiju ukazivala je na pozitivan utjecaj sve većeg udjela industrijskih, odnosno smanjenja participacije primarnih proizvoda. S tim u vezi od 1960. do

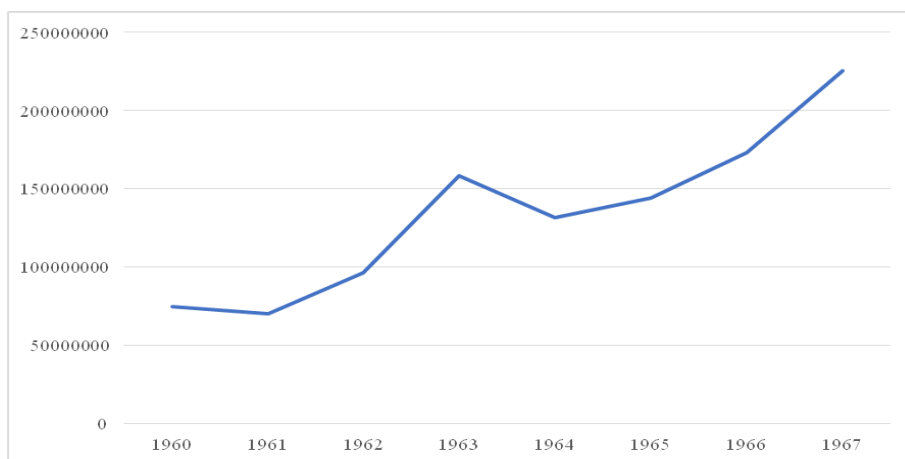
⁹⁷ Tomić, “Politika i trgovina”, 287.

⁹⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Italije, 10.

⁹⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 10–11., *Jugoslavija 1918–1988 – statistički godišnjak* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1989), 301–304.

1967. glavni poticaj jugoslavenskom izvozu u ovu državu davala je isporuka proizvoda iz sektora polufabrikata, čiji se plasman povećao za šest do sedam puta. Također se istovremeno prodaja strojeva i prijevoznih sredstava poboljšala za dvadeset i pet puta. Ispodprosječni porasti izvoza u tome razdoblju ostvareni su u sektorima prehrambenih, kemijskih i gotovih proizvoda te sirovinama.¹⁰⁰

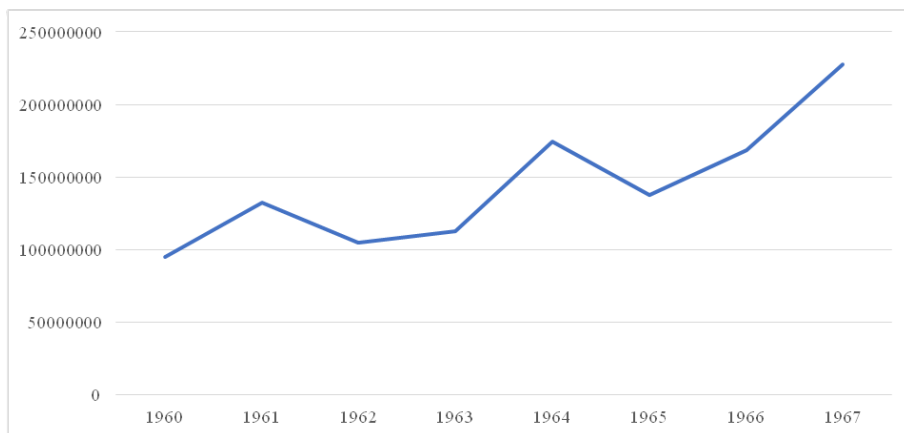
Grafikon 1. Jugoslavenski izvoz u Italiju od 1960. do 1967. godine (u dolarima)

Izvor: HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 15.

¹⁰⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 11.

Grafikon 2. Jugoslavenski uvoz iz Italije od 1960. do 1967. godine (u dolarima)

Izvor: HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 15.

Na temelju prethodnih grafičkih prikaza, uočava se da je u 1967., u odnosu na razdoblje od 1960. do 1966., u jugoslavensko-talijanskim ekonomskim odnosima postignuta najveća razina robne razmjene koja je ukupno iznosila 453 200 000 dolara. Taj je rezultat determinirao relativno mali jugoslavenski deficit od 2 600 000 dolara, odnosno 1,6% u ukupnoj strukturi inozemne trgovinske djelatnosti.¹⁰¹ Dakle, vrijednost jugoslavenskih plasiranih proizvoda na ovo tržište u 1967. iznosila je 225 300 000 dolara, što je za 30% bilo više u odnosu na prethodnu godinu. S druge strane, uvoz talijanskih proizvoda dostignuo je razinu od 227 900 000 dolara, što je predstavljalo povećanje od 35% u spomenutim vremenskim relacijama.¹⁰²

S izuzetkom sektora alkoholnih pića te duhanskih i kemijskih proizvoda, u svim ostalim jugoslavenskim gospodarskim granama zabilježen

¹⁰¹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 11–12.

¹⁰² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Italije*, 12.

je porast izvoza. On je bio najveći u kontekstu strojeva i transportnih sredstava, a iznosio je 68%. U tome pogledu ostvareno je povećanje plasmana parnih turbina i alata za obradu metala od preko 1 000 000 dolara. Osim toga, povećanje izvoza elektromotora, turboagregata i električnih aparata za kućanstvo dosegao je vrijednost od 2 300 000 dolara, dok je prodaja manjih brodova, čamaca i dijelova za motorna vozila bila na razini od 1 100 000 dolara.¹⁰³

U 1967. godini je, također, povećan izvoz jugoslavenskih prehrambenih proizvoda u Italiju za 48% u odnosu na 1966. godinu. Iskazano brojkama, plasman mesa i mesnih proizvoda poboljšan je za 14 900 000 dolara. Time je ukupna vrijednost prodaje robe iz ovoga sektora bila na razini od 70 700 000 dolara. Izvoz sirovina povećan je za samo 5%. Relativno mala dinamika ove gospodarske grane bila je posljedica smanjenja plasmana celuloznog drveta, rezane građe, kudjelje i sintetičkih vlakana. Porast izvoza sektora goriva i maziva od 43% bio je, s druge strane, rezultat pozitivnog utjecaja povećanja isporuka plinskog ulja i električne energije.¹⁰⁴

Prodaja poluproizvoda u 1967. u odnosu na 1966. povećana je za 13%, dok je izvoz tkanina i prediva imao rast od 10%. Plasman proizvoda crne metalurgije povećan je od 4 700 000 dolara na 5 800 000 dolara, a prodaja asortimana obojene metalurgije sa 7 700 000 dolara na 8 200 000 dolara. Izvoz gotovih proizvoda je, zahvaljujući porastu udjela sanitarnih uređaja, kože, obuće i medicinskih instrumenata u 1967., u odnosu na prethodnu godinu, povećan za 13%.¹⁰⁵

¹⁰³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Italije*, 12.

¹⁰⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Italije*, 12.

¹⁰⁵ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 115, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Italije*, 13.

Opće gospodarske prilike u Saveznoj Republici Njemačkoj (1968.)

U SR Njemačkoj u 1968. u odnosu na 1967. ekonomski indikatori poput, primjerice, dohotka, zaposlenosti, zaliha, industrijske proizvodnje i produktivnosti bilježili su znatan porast. Ilustracije radi, u navedenim je vremenskim relacijama realni bruto društveni proizvod bio veći za 6,2%, dok je industrijska proizvodnja porasla za 9%.¹⁰⁶

U drugom polugodištu 1968. u ovoj je državi ostvareno veliko povećanje privatnih investicijskih ulaganja. Krajem te godine domaća nabava investicijskih dobara povećala se za 11% u odnosu na prethodno tromjesečje. Riječju, investicijska je potrošnja, uz veliko obnavljanje trgovinskih zaliha, davala znatan poticaj pozitivnim ekonomskim kretanjima u ovoj zemlji. Ti su učinci bili praćeni porastom zaposlenosti, kao i rastom prihoda radnika i službenika. Tako su, statistički gledano, krajem 1968. u SR Njemačkoj na jednog nezaposlenog otpadala dva slobodna radna mjesta. Međutim, iako je opseg osobnih prihoda porastao više nego što je bilo predviđeno planovima gospodarskog rasta i razvoja definiranim na početku godine, kretanje osobne potrošnje nije ispunilo očekivanja, te je imalo negativan predznak.¹⁰⁷

Vanjskotrgovinska djelatnost SR Njemačke u 1968. imala je iznimno ekspanzivan razvoj. U odnosu na 1967. njezin se izvoz povećao za 14,4%, a uvoz za 15,7%. Unatoč dinamičnijem porastu potonjega ekonomskog pokazatelja, ova je država i dalje imala aktivan trgovinski saldo koji je bio u vrijednosti od 4 600 000 000 dolara.¹⁰⁸

¹⁰⁶ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 1.

¹⁰⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 1–2.

¹⁰⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 1.

Izvozna je aktivnost u SR Njemačkoj veliki porast doživjela tek krajem 1968., čime je izvršila veliki pritisak na njezin cjelokupni proizvodni potencijal. S tim u vezi u spomenutom su se razdoblju inozemne narudžbe prema ovome gospodarstvu povećale za dva i pol puta u odnosu na prvu polovicu 1968. godine. To je stanje, uglavnom, bilo determinirano većim utjecajem francuske uvozne potražnje, čije je gospodarstvo uslijed radničkih štrajkova u svibnju i lipnju bilo paralizirano. Veliki utjecaj na povećanje inozemne potražnje za zapadnonjemačkim proizvodima također je imao veliki porast uvozne aktivnosti u Austriji i Nizozemskoj, u kojima je u drugoj polovici 1968. došlo do poboljšanja gospodarske situacije. Osim toga, bez obzira na restriktivne porezne mjere koje su bile na snazi u SAD-u u pogledu uvoza robe, njezina se potražnja za zapadnonjemačkim potrošnim dobrima i opremom povećala u 1968. u odnosu na prethodnu godinu.¹⁰⁹

Na porast izvoza SR Njemačke pozitivan je utjecaj imalo i jačanje inozemnoga konkurentskog položaja. To je stanje bilo rezultat cjenovnog kretanja koje je išlo u korist njezina gospodarstva. Naime, cijene proizvoda drugih zemalja na najvažnijim zapadnonjemačkim izvoznim tržištima porasle su, dok su one njezinih izvoznih poduzeća pale za 1% u odnosu na 1967. godinu. Na temelju tih makroekonomskih uvjeta u SR Njemačkoj je tijekom 1968. najuspješnije izvozne rezultate ostvarila automobilska industrija, čiji su proizvodi većim dijelom bili plasirani na tržište SAD-a.¹¹⁰

Iako ne postoje detaljni statistički podaci kojima bi se potkrijepilo to stajalište, prema dostupnom arhivskom materijalu, zapadnonjemačka ekonomija je u spomenutom razdoblju ostvarila najveći pozitivni saldo u razmjeni sa zemljama Europskog udruženja za slobodnu trgovinu (EFTA).¹¹¹

¹⁰⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke, 3.

¹¹⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke, 3.

¹¹¹ Europsko udruženje za slobodnu trgovinu osnovano je 1960. nakon neuspjelih pregovora o stvaranju šire zone slobodne trgovine oko Europske ekonomske zajednice. Ovu su organizaciju pokrenule Austrija, Danska, Norveška, Portugal, Švedska, Švicarska i Velika

No, kao što je već spomenuto, da bi se zadovoljila rastuća investicijska potražnja, u ovoj je državi ubrzan i tempo porasta uvoza. On je u prvom polugodištu 1968. bio uglavnom usmjeren na primarne proizvode, dok se težište njegova interesa u drugom polugodištu te godine preorijentiralo na gotove proizvode i opremu. Bilo kako bilo, krajem iste godine uvoz je bio 20% veći u odnosu na 1967. godinu. Na njegovo je kretanje, pak, najveći utjecaj imala učinkovita politika stvaranja zaliha i ukidanje znatnog broja carinskih ograničenja unutar europskog tržišta.¹¹²

Bez obzira na veliki suficit platne bilance u SR Njemačkoj u 1968., proizvodnja namijenjena izvozu nije bila u dovoljnoj mjeri pokrivena zlatnim i deviznim rezervama. Zato je zapadnonjemačka vlada sredinom studenoga iste godine započela s provedbom dviju gospodarskih mjera. Prva se ticala pokušaja sprječavanja manipulacija povezanih s revalvacijom marke na stranim tržištima, dok je druga bila usmjerena na neutralizaciju tendencije porasta cijena na domaćem tržištu. Primjena ovih mjera krenula je u trenutku kada su u SR Njemačku počeli pristizati pojačani inozemni zahtjevi za revalvacijom marke, koji su bili motivirani potrebom uspostavljanja ravnoteže u međunarodnim plaćanjima eliminacijom opasnosti kojima se izlagao svjetski monetarni sustav kako u pogledu velikih deficita platne bilance u pojedinim europskim zemljama tako i u kontekstu ostvarenja ogromnog suficita zapadnonjemačke ekonomije. Međutim, vlada ove države je umjesto tražene revalvacije uvela novu poreznu mjeru u okviru koje su povećane izvozne takse za 4%. S druge strane, u istome su postotku smanjene uvozne takse.¹¹³

Britanija potpisavši Stockholmsku konvenciju. Njezin temeljni cilj bilo je omogućavanje slobodne razmjene robe industrijskog podrijetla i unaprjeđenje prodaje poljoprivrednih proizvoda u zemljama osnivačima. Ta organizacija nije imala nadnacionalnih tijela, već je svaka država članica zadržavala pravo implementacije vlastitih gospodarskih politika.

¹¹² HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 3.

¹¹³ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 4.

Implementacija ove odluke bila je motivirana dvama osnovnim razlozima. Prvo, za razliku od negativnih učinaka revalorizacije, poreznim se mjerama manje utjecalo na razvojne koncepcije izvoza, a drugo, na ovaj su se način lakše prilagođavale strategije nacionalnih ekonomskih politika tekućim zahtjevima tržišta.¹¹⁴

Jugoslavensko-zapadnonjemački vanjskotrgovinski odnosi (1968.)

Nakon ponovne uspostave diplomatskih odnosa između SFRJ i SR Njemačke 31. siječnja 1968. ove su dvije države tijekom spomenute godine potpisale nekoliko ugovora kojima su se trebali regulirati, između ostalog, i njihovi ekonomski odnosi. Poslije *Sporazuma o međusobnom otvaranju ambasada* od 7. veljače 1968. dana 12. listopada potpisani su: *Sporazum o reguliranju zapošljavanja jugoslavenskih radnika u SR Njemačkoj*, *Sporazum o socijalnom osiguranju* te *Sporazum o osiguranju za slučaj nezaposlenosti*. Pet dana poslije, 17. listopada 1968., potpisan je i *Sporazum o obostranom ukidanju viza*. U cilju što uspješnijih gospodarskih odnosa između spomenutih zemalja tijekom ove godine vođeni su pregovori o *Sporazumu o privrednoj, industrijskoj i tehničkoj suradnji*, koji je konačno potpisan 10. veljače 1969. godine.¹¹⁵

U 1968. u odnosu na 1967. jugoslavenski uvoz iz SR Njemačke povećao se za 11,9%, dok je izvoz narastao za 26,4%. Udio ove zapadnoeuropske države u jugoslavenskom izvozu u 1967. bio je na razini od 7,7%, dok je u idućoj godini taj pokazatelj iznosio 9,6%. Nasuprot tomu, u spomenutim vremenskim relacijama udio SR Njemačke u jugoslavenskom uvozu bio 16,8%, odnosno 17,8%.¹¹⁶ Iako su ovi rezultati djelovali

¹¹⁴ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 4.

¹¹⁵ Branko Pavlica, "Njemačka kao ugovorni partner Srbije i Jugoslavije 1882-1992.", u: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, u. Milovan Mitrović, (Novi Sad: Matica srpska za društvene nauke, 2002), 311.

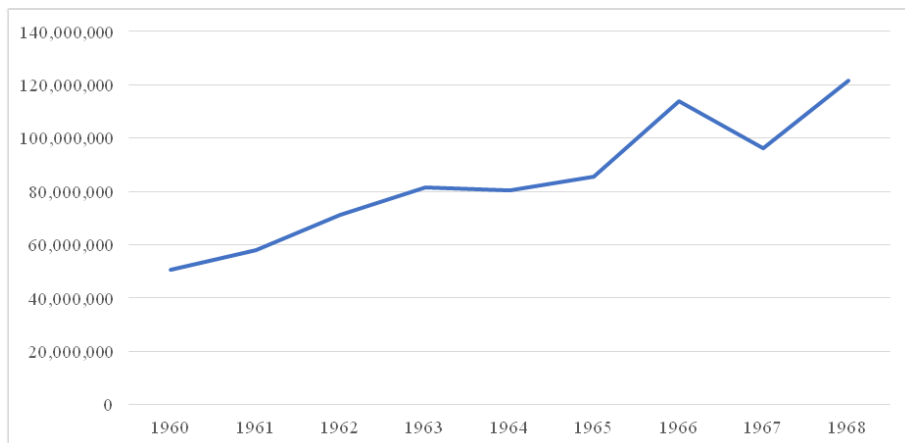
¹¹⁶ Jugoslavija 1918-1988 – statistički godišnjak. (Beograd: Savezni Zavod za statistiku, 1989), 301–304.

ohrabrujuće za kreatore makroekonomske politike u SFRJ, oni su ipak ukazivali na “prividan uspeh”.¹¹⁷ Naime, u odnosu na 1966., kada je izvoz u SR Njemačku pokrivaio 73,5% uvoza iz ove zemlje, u 1968. ti su pokazatelji bili u odnosu koji je bio na razini od 38%, što je, u konačnici, rezultiralo jugoslavenskim deficitom u vanjskotrgovinskim odnosima s ovom zemljom.

U nastavku teksta u grafikonima 3 i 4 prikazat ću odnos jugoslavenskog uvoza i izvoza u odnosu sa Zapadnom Njemačkom u razdoblju od 1960. do 1968. godine. Sveukupno gledajući, u godini koja je predmet analize ovoga poglavlja jugoslavenski deficit bio je na razini od 198 273 000 dolara. Zanimljivo je primijetiti da je od 1960. do 1964. izvoz ove države na područje SR Njemačke imao konstantan rast, dok je uvoz nakon perioda rasta od 1960. do 1961. u naredne dvije godine doživio pad od oko 30%. Bez obzira na ta kretanja, SFRJ je i dalje imala deficit u ovim vanjskotrgovinskim odnosima. Nakon blagog pada u 1964. u odnosu na 1963. jugoslavenski izvoz na spomenuto područje ponovno doživljava rast. To je kretanje prekinuto u 1967., kada je u odnosu na 1966. izvoz pao za 15,5%. S druge strane, od 1964. do 1968. uvoz iz SR Njemačke porastao je za 282%. Isto tako, na temelju sljedećih grafikona uočava se da je Jugoslavija u 1968. ostvarila, kako u pogledu uvoza tako i u kontekstu izvoza, a u odnosu na pojedinačne godine koje su tim prikazima obuhvaćene, najveće iznose. Izvoz je, s jedne strane, bio u visini od 121 559 000 dolara, dok je uvoz bio na razini od 319 832 000 dolara. Problem rastućega jugoslavenskoga vanjskotrgovinskog deficita u odnosima sa SR Njemačkom donekle su ublažavala pozitivna kretanja u nerobnom prometu.

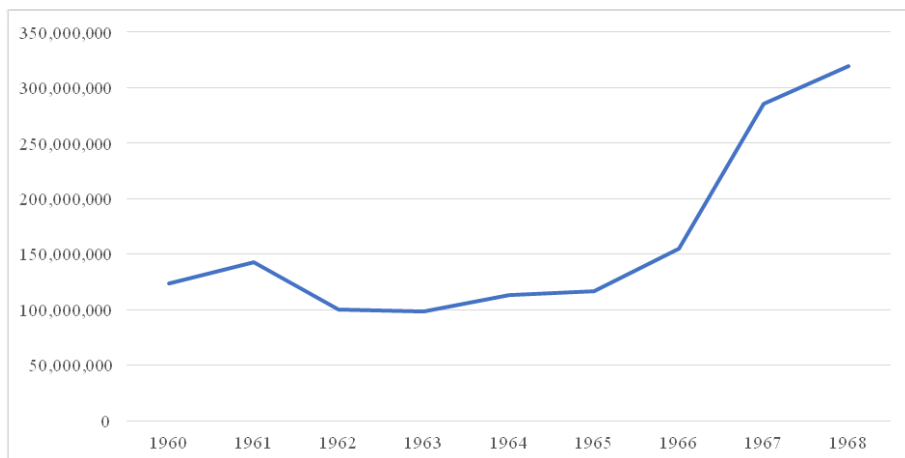
¹¹⁷ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 11.

Grafikon 3. Jugoslavenski izvoz u SR Njemačku od 1960. do 1968. godine
(u dolarima)

Izvor: HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 18.

Grafikon 4. Jugoslavenski uvoz iz SR Njemačke od 1960. do 1968. godine
(u dolarima)

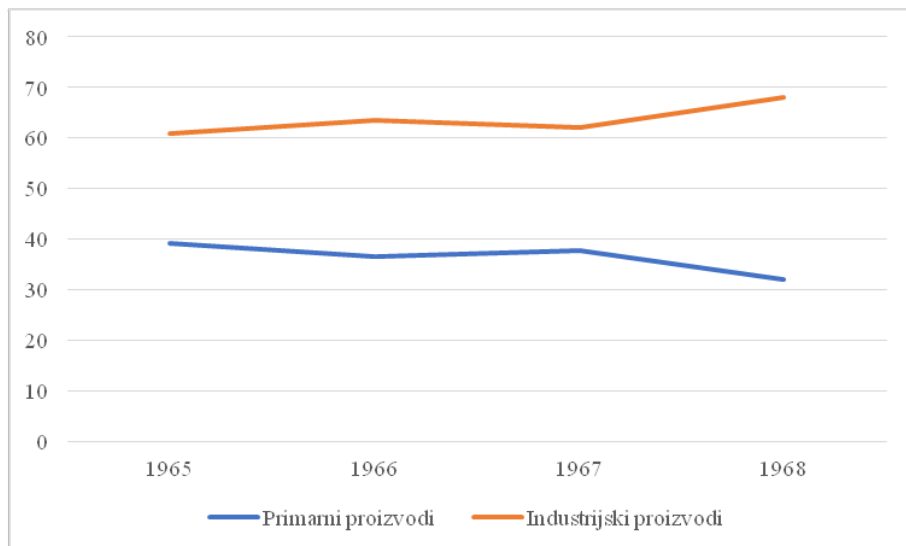
Izvor: HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 19.

Glavni uzroci porasta jugoslavenskog deficita u ekonomskim odnosima sa SR Njemačkom bili su, između ostalog, povećana mogućnost korištenja njemačkih kredita pod povoljnim uvjetima, kvaliteta, cijena i fleksibilni rokovi isporuke zapadnonjemačke robe i usluga, blizina tržišta, veliki stupanj korištenja modernih tehnologija u proizvodnim procesima ove države, nekomercijalni uvoz jugoslavenskih radnika, te liberalniji vanjskotrgovinski i devizni sustav u SFRJ, koji je, na temelju koncepcije gospodarske reforme iz 1965., poticao njihova poduzeća na inozemnu nabavu robe i opreme pod najrentabilnijim uvjetima.¹¹⁸

Iako je to bio plan, analiza tempa porasta i strukture osnovnih grupa izvoznih proizvoda ukazuje na činjenicu da u razdoblju analiziranom u ovome članku SFRJ nije uspjela u potpunosti preorijentirati svoj izvoz u SR Njemačku s primarnih proizvoda, to jest poljoprivrednih artikala, na one koji su imali veći stupanj industrijske dorađenosti. No, udio potonjih u ukupnoj strukturi jugoslavenskog izvoza na zapadnonjemačko tržište, napose u razdobljima koja će biti prikazana u sljedećem grafikonu, ipak je bio veći u odnosu na prvospomenutu vrstu proizvoda, što je davalo veliki optimizam komunističkim vlastima da će se taj trend nastaviti i u prvoj polovici 1970-ih.

¹¹⁸ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 11.

Grafikon 5. Promjena dinamike i strukture jugoslavenskog izvoza od 1965. do 1968. godine (u postocima)

Izvor: HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 12.

Osim 1967., kada je izvoz jugoslavenskih industrijskih proizvoda na područje SR Njemačke u odnosu na prethodnu godinu neznatno smanjen, u ostalim godinama prikazanim u grafikonu 3 kretanje ove grupe artikala bilježilo je porast. Usto, zanimljivo je uočiti korelaciju između ukupnog povećanja jugoslavenskog izvoza u 1968. i udjela poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u toj strukturi. Naime, bez obzira na rast izvoza u 1968. u odnosu na prethodnu godinu za 26,4%, udio poljoprivrednih i prehrambenih artikala u toj strukturi u spomenutim vremenskim relacijama pao za 5,8%, odnosno s 37,8% na 32%.¹¹⁹ Istovremeno je porastao izvoz sirovina za 51%, dok su isporuke pamučnog prediva povećane s 448 000 dolara u 1967. na 2 600 000 dolara u 1968.

¹¹⁹ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunktorni razvoj Savezne Republike Njemačke*, 12.

godini. U toj je godini, isto tako, povećan plasman proizvodnog materijala za 43%. Isporuke lima i žice narasle su s 560 000 dolara na 2 200 000 dolara, aluminijskih proizvoda s 320 000 dolara na 3 600 000 dolara te cijevi s 897 000 dolara na 2 200 000 dolara. Izvoz bakrenih poluproizvoda povećao se za 30% i dostigao vrijednost od preko 2 000 000 dolara. Plasman pokretnih traka udvostručen je bio na visini od 2 400 000 dolara, dok je prodaja konstrukcija i drugih metalnih proizvoda uvećana za 90%. Time je dostigla vrijednost od 3 800 000 dolara. Nadalje, izvoz kemijskih proizvoda uvećan je za 67% te je dosegnuo razinu od 5 200 000 dolara. Znatno povećanje prodaje jugoslavenskih proizvoda na zapadnonjemačkom tržištu bilo je vidljivo i u sektorima strojogradnje te proizvodnje transportnih uređaja, a iznosilo je 44%. Isporuke elektroopreme povećane su s 80 000 dolara na 2 200 000 dolara, dok je prodaja bušilica i preša udvostručena te je u 1968. iznosila 990 000 dolara. Izvoz televizijskih i radioprijamnika potpuno je izostao, dok je prodaja gramofona pala s 340 000 dolara na 79 000 dolara. Prodaja električnih proizvoda za domaćinstvo porasla je u 1968. u odnosu na prethodnu godinu za 652 000 dolara. Izvoz proizvoda iz sektora gotovih proizvoda povećao se za 29%, dok su isporuke konfekcije narasle s 10 600 000 dolara u 1967. na 13 900 000 dolara u 1968. godini. U istim je razdobljima uvećana prodaja pletenog rublja s 1 400 000 dolara na 2 400 000 dolara, dok je plasman muške odjeće, koji je u 1967. iznosio 6 300 000 dolara, u narednoj godini smanjen za 1 000 000 dolara.¹²⁰

Zaključak

Uspješni ekonomski odnosi SFRJ sa zemljama EZ-a bili su jedan od najvažnijih čimbenika njezine ekonomsko-političke stabilnosti.

Da bi olakšali sudjelovanje SFRJ u svjetskim ekonomskim tijekovima, partijska tijela vlasti početkom 1967. započela su liberalizaciju njezinoga

¹²⁰ HR-DAKA, OPKKK, spisi, kut. 122, Yugoslavia public, Zavod savezne privredne komore za ekonomski publicitet – Institut za spoljnu trgovinu, *Tekući konjunkturi razvoj Savezne Republike Njemačke*, 13–14.

vanjskotrgovinskog i deviznog sustava. Ona je u potpunosti obuhvatila sektore električne energije, nafte, crne i obojene metalurgije, papira i celuloze, te kože i obuće. Liberalizacijom su, također, bili obuhvaćeni i kreditni odnosi s inozemstvom, što je omogućilo aktivniju ulogu većeg broja ovlaštenih banaka te neposrednije kontakte jugoslavenskih i inozemnih poduzeća.

Najvažnija makroekonomska varijabla koju su komunističke vlasti u Jugoslaviji htjele unaprijediti liberalizacijom svojega ekonomskog sustava bio je izvoz. U cilju ostvarenja njegova povećanja bilo je potrebno neutralizirati nekoliko osnovnih nedostataka u trgovinskoj razmjeni s inozemstvom poput, primjerice, deficita platne bilance i povećanog trošenja deviznih sredstava za tekuće potrebe. Usto, bilo je važno osigurati racionalniji regionalni raspored uvozno-izvozne aktivnosti.

Tematika ovoga članka odnosi se na jugoslavenske ekonomske odnose u vrijeme liberalizacije njezina vanjskotrgovinskog i deviznog režima sa zemljama koji su bili nosioci europskih integracijskih procesa u razdoblju nakon kraja Drugoga svjetskog rata do druge polovice 1960-ih, a to su Italija i SR Njemačka. One su u strukturi cjelokupnoga jugoslavenskog izvoza od 1967. do 1968. bili najznačajniji jugoslavenski vanjskotrgovinski partneri na području Europe. Važnost ovoga istraživanja ponajprije se očituje u činjenici da su ekonomsko-političke promjene u SFRJ sredinom 1960-ih rezultirale sve boljim odnosima sa zapadnim zemljama, napose u domeni gospodarske suradnje. Te su države i prije implementacije gospodarske reforme iz 1965. u jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj bilanci imale veći udio od socijalističkih zemalja. Nakon implementacije reformskog paketa taj se odnos još više promijenio u korist Zapada. Postojalo je nekoliko razloga koji su rezultirali takvim kretanjima. Posebno je važna bila činjenica da je robna razmjena sa socijalističkim zemljama od početka 1960-ih imala konstantan pad. Osim toga, restrukturiranje jugoslavenskog gospodarstva, te veća samostalnost poslovno-radnih organizacija utjecali su na proizvodnju i potrebe

domaćeg tržišta, to jest na opseg i strukturu uvoza. Osim toga, socijalističke zemlje i njihova gospodarstva nisu mogli kvalitetom i asortimanom robe, te rokovima isporuke i cijenama udovoljiti potrebama jugoslavenkog tržišta.

Veliki poticaj većem ekonomskom utjecaju zapadnih zemalja u Jugoslaviji bilo je donošenje zakona 10. srpnja 1967. godine. Prema njegovim odredbama, dozvoljavale su se strane investicije u SFRJ te su se regulirala pravila poslovne suradnje inozemnih i jugoslavenkih poduzeća. Ovaj je zakon ujedno bio i prvi ovakve vrste donesen u nekoj socijalističkoj zemlji. Mogućnost investiranja stranog kapitala u jugoslavenko gospodarstvo izazvalo je veliko zanimanje u inozemnim zemljama.

Uz ovu pravnu regulativu veliki utjecaj na povećanje jugoslavenkog angažmana u vanjskotrgovinskim i političkim odnosima, napose u kontekstu zapadnih zemalja, bilo je osnivanje republičkih komisija za vanjske poslove u 1968. godini. Zadaća tih političkih tijela bilo je poštivanje i unapređivanje interesa država sastavnica SFRJ u odnosima s inozemstvom, odnosno njihovo kulturno i ekonomsko uključivanje na međunarodnoj razini, kao i briga o pripadnicima jugoslavenkih naroda koji su živjeli u drugim državama.

U razdoblju analiziranom u ovome članku ekonomski odnosi SFRJ i zapadnih zemalja bili su vrlo intenzivni. Što se dinamike jugoslavenko-talijanske robne razmjene tiče, u razdoblju od 1960. do 1967. taj se opseg povećao za 167%, dostigavši razinu od 453 200 000 dolara. Sve do 1964. Jugoslavija je u vanjskotrgovinskoj razmjeni s Italijom imala deficit. On je bio najveći u 1961., kada je iznosio 62 000 000 dolara. Veličina deficita je uglavnom oscilirala u ovisnosti o nabavi talijanske industrijske opreme. U 1965. SFRJ je, napose zbog velikog izvoza stoke i mesa, u ovim vanjskotrgovinskim odnosima ostvarila suficit od 6 710 000 dolara. Naredne je godine, radi smanjenja plasmana tih proizvoda, ostvarila suficit koji je bio nešto niži u odnosu na 1965. te je iznosio 4 564 000 dolara.

Od 1960. do 1967. jugoslavenski je izvoz u Italiju rastao po godišnjoj stopi od 17%, dok se uvoz prosječno povećavao za 13,1%. U 1960. na Italiju je u ukupnoj jugoslavenskoj vanjskotrgovinskoj strukturi otpadalo 13,2% u kontekstu izvoza i 11,5% u pogledu uvoza. U 1967. ti su se iznosi povećali na 18%, odnosno 13,4%.

Analiza kretanja robne strukture jugoslavenskog izvoza u Italiju ukazivala je na pozitivan utjecaj sve većeg udjela industrijskih, odnosno smanjenja participacije primarnih proizvoda. Od 1960. do 1967. glavni poticaj jugoslavenskom izvozu u ovu državu davala je isporuka proizvoda iz sektora polufabrikata, čiji se plasman povećao za šest do sedam puta. Istovremeno se plasman strojeva i prijevoznih sredstava poboljšao za dvadeset i pet puta. Ispodprosječni porasti izvoza u tome razdoblju ostvareni su u sektorima prehrambenih, kemijskih i gotovih proizvoda te u sirovinama.

U 1968. u odnosu na 1967. jugoslavenski uvoz iz SR Njemačke povećao se za 11,9%, dok je izvoz narastao za 26,4%. Ovi su rezultati ipak bili varljivog karaktera. Naime, u odnosu na 1966., kada je izvoz u SR Njemačku pokrивao 73,5% uvoza iz ove zemlje, u 1968. ti su pokazatelji bili u odnosu koji je bio na razini od tek 38%. To je, u konačnici, rezultiralo jugoslavenskim deficitom u vanjskotrgovinskim odnosima s ovom zemljom.

U 1968. jugoslavenski deficit bio je na razini od 198 273 000 dolara. U zaključnim je razmatranjima bitno napomenuti da je od 1960. do 1964. izvoz ove države na područje SR Njemačke imao konstantan rast, dok je uvoz nakon perioda povećanja od 1960. do 1961. u naredne dvije godine doživio pad od oko 30%. Nakon blagog pada u 1964. u odnosu na 1963. jugoslavenski izvoz na spomenuto područje ponovno doživljava rast. To je kretanje prekinuto u 1967., kada je u odnosu na 1966. izvoz pao za 15,5%. Od 1964. do 1968. uvoz iz SR Njemačke porastao je za 282%. Na temelju u članku prikazanih grafikona može se primijetiti da je Jugoslavija u 1968. u vanjskotrgovinskim odnosima s ovom zemljom ostvarila, kako u pogledu uvoza tako i u kontekstu izvoza, najveće iznose

od početka 1960-ih. Izvoz je bio u visini od 121 559 000 dolara, dok je uvoz bio na razini od 319 832 000 dolara. Problem rastućega jugoslaven-skoga vanjskotrgovinskog deficita u odnosima sa SR Njemačkom donekle su se ublažavala pozitivna kretanja u nerobnom prometu.

Glavni uzroci jugoslavenskog deficita u ekonomskim odnosima sa SR Njemačkom bili su, između ostalog, povećana mogućnost korištenja njemačkih kredita pod povoljnim uvjetima, kvaliteta, cijena i fleksibilni rokovi isporuke zapadnonjemačke robe i usluga, veliki stupanj korištenja modernih tehnologija u proizvodnim procesima ove države, nekomercijalni uvoz jugoslavenskih radnika, kao i liberalniji vanjskotrgovinski i devizni sustav u SFRJ, koji je poticao njihova poduzeća na inozemnu nabavu robe i opreme pod najrentabilnijim uvjetima.

Naposlijetku, analiza tempa porasta i strukture osnovnih grupa izvoznih proizvoda upućuje na činjenicu da u razdoblju analiziranom u ovome članku SFRJ nije uspjela u potpunosti preorijentirati svoj izvoz u SR Njemačku s primarnih proizvoda, odnosno poljoprivrednih artikala, na one koji su imali veći stupanj industrijske dorađenosti.

POPIS LITERATURE I IZVORA

LITERATURA

- Baldwin Richard i Wyplosz Charles. *Ekonomija evropskih integracija*. Beograd: Data Status, 2010.
- Baučić, Ivo. “Osnovna strukturna obilježja jugoslavenskih radnika u inozemstvu”, *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 35–88.
- Baučić, Ivo. “Osvrt na metodologiju popisa radnika u inozemstvu”, *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 13–18.
- Baučić, Ivo. “Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj”, *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1970): 1–135.
- Baučić, Ivo. “Regionalne razlike u jugoslavenskim vanjskim migracijama”, *Acta Geographica Croatica*, br. 1 (1973): 89–111.

- Baučić, Ivo. “Socijalno-ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije”, *Hrvatski geografski glasnik*, br. 1 (1971): 25–57.
- Baučić, Ivo. “Vanjske migracije radne snage kao faktor socijalnoekonomskih promjena u seoskim sredinama”, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, br. 31–32 (1971): 127–140.
- Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*. Zagreb: Školska knjiga, 1978.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Borak, Neven. *Ekonomski vzroki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.
- Čulinović, Ferdo. *Stvaranje nove jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Dedman, Martin. *The Origins and Development of the European Union 1945– 2008*. London: Routledge, 2010.
- Diebold, William. *The Schuman Plan: a study in economic cooperation, 1950–1959*. New York: Council on Foreign Relations, 1959.
- Dukovski, Darko. *Rat i mir istarski. Model povijesne prijelomnice (1943.-1945.)*. Pula: C.A.S.H., 2001.
- Đodan, Šime. *Hrvatsko pitanje 1918.–1990*. Zagreb: Alfa, 1991.
- *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 1 A – Ćus*, direktor: Miroslav Krleža. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966.
- Gillingham, John. *European Integration, 1950–2003. Superstate or New Market Economy?* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Hofgräff, Darija, Selnik, Marina. “Iseljenički režim socijalističke Jugoslavije/Hrvatske 1945.–1973.”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1 (2021): 101–130.
- Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

- Lasić, Mile. *Europska unija: nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2009.
- Lojić, Saima. “Europska unija – od ideje do osnivanja”, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, br. 2 (2018): 213–231.
- Lydall, Harold. *Yugoslav Socialism. Theory and Practice*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Marelja, Miran i Ivan Obadić. “Europska zajednica za ugljen i čelik kao prvi i presudni korak ka europskim integracijama: pravnopovijesni aspekti nastanka zajednice (1)”, *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 33 (2022): 375–395.
- Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
- Misita, Nevenko. *Osnovi prava Europske unije*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008.
- Obadić, Ivan. *In pursuit of Stability. Yugoslavia and Western European Economic Integration, 1948–1970*, Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History and Civilization of the European University Institute. Florence: European University Institute, 2017.
- Pavlica, Branko. “Njemačka kao ugovorni partner Srbije i Jugoslavije 1882-1992.”, u: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, u: Milovan Mitrović, Novi Sad: Matica srpska za društvene nauke, 2002, 287–318.
- Perić, Ivan. *Suvremeni hrvatski nacionalizam*. Zagreb: “August Cesa-rec, 1984.
- Piljak, Milan. “Reforme jugoslovenskog ekonomskog sistema 1945–1965”, u: *Istorijska tribina. Istraživanje mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije*, ur. Zoran Janjetović, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013, 219–239.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992 – Nastanek, razvoj ter raspad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa, 1995.

- Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Ramet, Sabrina Petra. *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962–1991*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1992.
- Smajić, Zekerijah. *Europska unija za svakoga*. Sarajevo: Eurocontact, 2005.
- Tomić, Ognjen. “Politika i trgovina. Primer Jugoslavije i Italije 1963–1978.”, u: *Nasleđe Andreja Mitrovića. Zbornik radova sa konferencije održane povodom deset godina od smrti profesora Mitrovića*, u: Nemanja Radonjić, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024, 281–302.
- Žuvela, Ivo, *Međunarodni ekonomski odnosi*. Zagreb: Školska knjiga, 1966.

IZVORI

Objavljeni izvori

- Jugoslavija 1918–1988 – statistički godišnjak. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1989.

Neobjavljeni izvori

- Državni arhiv u Karlovcu, Karlovac (HR-DAKA)
Fond: Osnovna privredna komora kotara Karlovac (OPKKK)

Novine

- *Borba*, Zagreb, 1966–1967.

Summary

Yugoslavia's Foreign Trade Relations with the Countries of the European Community: The Example of Italy and The Federal Republic of Germany (1967–1968)

The positive balance sheet of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia's foreign trade during the most comprehensive economic reform to date, which, among other things, was to enable a more significant involvement of the country in the international division of labour, was one of the key factors of economic and political stability. The topic of this paper is an overview of Yugoslavia's foreign trade relations with Italy and the Federal Republic of Germany between 1967 and 1968. These countries were Yugoslavia's most significant trade partners in the European Community within its export range in the analyzed period. To achieve the goal of increased export into these countries, it was necessary to neutralize several key flaws in the foreign trade exchange, such as balance of payment deficit and the increased foreign currency spending on ongoing needs. It was also important to ensure a more rational regional layout of import-export activities. In order to make Yugoslavia's participation in the world economic flows easier, the Party authorities began the liberalization of its foreign trade

and foreign exchange system at the beginning of 1967. This, among other things, included loan relationships with foreign countries, which enabled a number of authorized banks to take on a more active role, as well as more direct contacts between companies in Yugoslavia and companies abroad. The significance of this research lies primarily in the fact that the economic and political changes in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia in the mid- 1960s resulted in the increasingly improved relations with western countries, especially in the economic collaboration. These countries had a higher stake in Yugoslavia's foreign trade balance sheet than socialist countries even before the implementa-

tion of the 1965 economic reform. After the reform package was implemented, the ratio turned even more in favour of the West. In this paper, based on unpublished archival materials and relevant historiographical bibliography, I will attempt to demonstrate the influence of economic relations with Italy and FR Germany on the overall economic activity in Yugoslavia.